

PRETVARANJE PROSTORA U MESTA

PROGRAM PODRŠKE PROSTORNOM PLANIRANJU OPŠTINA

Sproveden od:

UN HABITAT
FOR A BETTER URBAN FUTURE

Financiran od:

**SWEDISH DEVELOPMENT
COOPERATION**

PRETVARANJE PROSTORA U MESTA

PROGRAM PODRŠKE PROSTORNOM PLANIRANJU OPŠTINA

Sproveden od:

UN HABITAT
FOR A BETTER URBAN FUTURE

Financiran od:

**SWEDISH DEVELOPMENT
COOPERATION**

ODRICANJE OD ODGOVORNOSTI

Upotrebljeni nazivi i prikazivanje materijala u ovoj publikaciji ne podrazumevaju izražavanje bilo kakvog stava mišljenja od strane Sekretarijata Ujedinjenih Nacija u vezi sa pravnim statusom neke zemlje, teritorije, grada ili oblasti, ili njegovih vlasti, ili u vezi sa određivanjem njegovih granica, ili u vezi sa svojim ekonomskim sistemom ili stepenom razvoja. Analize, zaključci i preporuke izveštaja ne odražavaju nužno stavove Programa ljudskih naselja Ujedinjenih Nacija, Upravnog Odbora Programa Ujedinjenih Nacija za ljudska naselja ili njenih zemalja članica.

Za UN-Habitat, sve preporuke za Kosovo su u kontekstu Rezolucije 1244 Saveta Bezbednosti OUN-a (1999).

Autorsko pravo © United Nations Human Settlements Programme
(UN-Habitat) 2013

Sva prava zadržana
United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat)
PO Box 30030, Nairobi 00100, Kenija
Tel: +254 20 7623120;
Fax: +254 20 76234266/7 (Centralno sedište)
infohabitat@unhabitat.org
www.unhabitat.org

Omoti © UN-Habitat

ZAHVALNICA

Sve slike u ovom dokumentu opisuju različite aspekte rada UN-Habitata na Kosovu. Autorska prava zadržava Jenny Donovan/UN-Habitat © osim ukoliko drugačije nije naznačeno u tekstu. Slike se mogu reprodukovati sve dok se izvor štampa sa slikom. Tekst i ilustrativni materijali u Poglavljima 1 i 2 su pripremljeni od strane Jenny Donovan. Ona je radila kao stručnjak za urbani dizajn za program podrške opštinskom prostornom planiranju (MuSPP) koji se sprovodi od strane UN-Habitata. Članovi tima MuSPP-a koji su doprineli materijalima u poglavlju 3 su: Arnet Haskuka, Caroline Johansson, Drita Nushi, Hasse Eriksson, Jillian Bywater, Lumnije Gashi, Pren Domgjoni, Rudina Qerimi, Sami Stagova, Teuta Jaha-Hoxha.

Odbor za reviziju: Krystyna Galezia, Peter Engstrom, Rudina Qerimi

Program podrške prostornom planiranju opština na Kosovu se finansira od strane Vlade Švedske kroz Swedish Development Cooperation.

PREDGOVOR

Ovu publikaciju je izradio Program podrške prostornom planiranju opština (MuSPP), koji realizuje UN-Habitat na Kosovu, a finansira švedska vlada kroz Swedish Development Cooperation. Njena namera je podizanje svesti gradonačelnika, planera, urbanista, projekatanta i svih onih koji se bave razvojem gradova, kvalitetom i važnošću javnih prostora koje oni stvaraju. Publikacija posebno želi da osvetli koncept oblikovanja mesta kao načina za poboljšanje kvaliteta života ljudi koji žive u kosovskim gradovima i da obezbedi da te koristi budu ravnomerno raspodeljene i na način koji uključuje polna pitanja.

Poslednjih godina je zabeležen brz rast kosovskih gradova. Promene u društvu, potreba za većom održivošću i povećana očekivanja ljudi povećali su važnost stvaranja novih javnih prostora koji ispunjavaju standarde dizajna, koji su održivi i omogućavaju ljudima da uživaju u dobrom kvalitetu života. MuSPP UN-Habitat-a je podržao svoje partnerske opštine na razna pitanja planiranja putem različitih dokumenata i smernica koje sadrže pravila i podršku boljem planiranju. Jedan od tih dokumenata je urađen 2008. godine i sadržao je smernice za oblikovanje prostora. Ove smernice su poslužile kao osnov za razvoj kapitalnih investicionih projekata koji su realizovani u nekim partnerskim opštinama MuSPP-a.

“Pretvaranje prostora u mesta” želi da prikaže neke od osnovnih karakteristika dizajna dobrih mesta. Treba pomenuti da se koncepti navedeni u ovom dokumentu smatraju međunarodnim, sa nekim primerima iz kosovskih gradova. Kao takvi, primeri citirani u ovoj publikaciji imaju za cilj stimulisanje diskusije, podizanje svesti među donosiocima odluka o oblikovanju mesta i da posluži kao osnov kako bi to moglo da se postigne.

Publikacija ima tri glavna dela, kao i poslednji deo koji je zaključak cele publikacije. Prvo poglavlje sadrži kratak uvod o oblikovanju mesta daje opis

koncepta i načina kako ono može da utiče na život ljudi. Drugo poglavlje prikazuje neke principe i tehnike dizajniranja pomoću kojih oblikovanje mesta može da bude postignuto, dok treće poglavlje predstavlja sastav kapitalnih investicionih projekata realizovanih u partnerskim opštinama u drugoj fazi MuSPP-a.

Sveukupan cilj je da se podstakne kultura oblikovanja mesta na Kosovu i da se obezbedi da se ovim kvalitetima da odgovarajuća pažnja tokom procesa dizajniranja. Cilj je da se pomogne kosovskim profesionalcima da razmotre posledice svojih akcija na kvalitet prostora koje stvaraju i na održivost gradova u kojima rade. Ovo odražava verovanje da realna promena zahteva jedno iskreno partnerstvo koje je od centralne važnosti za naš cilj „napravimo zajedno bolje gradove“. Odredbena karakteristika pristupa oblikovanju mesta koji je sugerisan u ovim smernicama je da je njihov glavni cilj da služe široj zajednici koja će u njima uživati, a ne samo oni koji su ih naručili.

Krystyna Galezia

Glavni tehnički savetnik

Programi UN-Habitat-a na Kosovu

TABELA SADRŽAJA

ZAHVALNICE	4	Princip 4: Povećajte komfor	20
PREDGOVOR	5	4.1 Ublažite fizičku i emocionalnu nelagodnost koja prati zimske i letnje klimatske ekstreme	20
POGLAVLJE 1: KRATAK UVOD U OBLIKOVANJE MESTA	6	4.2 Pregrade za zaštitu od buke i zagađenja	21
1. Pretvaranje prostora u mesta	6	4.3 Obezbedite relevantnu uličnu opremu	22
1.1 Prostori i oblikovanje mesta	7	4.4 Imajte u vidu javne toalete	22
1.2 Karakteristike „dobrog“ mesta	7	Princip 5: Obezbedite se od prisvajanja	22
2. Izazovi oblikovanja mesta	8	5.1 Razmišljajte o prostoru koji uključuje okolne puteve	22
2.1 Ravnopravnost	8	5.2 Napravite prepreke za vozila	23
2.2 Složenost	9	5.3 Smanjite na najmanju meru percepcije puteva kao zona „rezervisanih za automobile“ u mirnim stambenim oblastima	23
2.3 Stavljanje na raspolaganje svih raspoloživih resursa	10	5.4 Jasno razgraničite javni, polujavni i poluprivatni prostor	24
2.4 Obezbeđivanje pravilnog toka procesa	10	5.5 Razgraničite pragove, a ne ulaze	24
POGLAVLJE 2: DIZAJNERSKI PRINCIPI I TEHNIKE	12	Princip 6: Pružite mogućnosti ljudima da se izraze	24
Princip 1: Optimizacija povezanosti	12	6.1 Učesnički dizajn	25
1.1 Uzmite u obzir slučajnosti	13	6.2 Obezbedite prostor za uzajamno dejstvo	25
1.2 Povežite dizajn otvorenog prostora sa spoljnim pristupnim tačkama	13	6.3 Aktivacioni prostor	25
1.3 Povećajte preglednost	14	6.4 Obezbedite mogućnosti za personalizaciju	26
1.4 Uzmite u obzir doživljeno rastojanje	14	Princip 7: Povećajte uživanje	27
1.5 Koristite znamenitosti	15	7.1 Omogućite izgradnju kafića/restorana	27
1.6 Obezbedite interakciju između prostora i okruženja	16	7.2 Uključite mogućnosti za uživanje u prirodi i promenama godišnjih doba	28
Princip 2: Povećajte bezbednost	17	7.3 Obezbedite mogućnosti za delovanje	28
2.1 Obezbedite posmatranje iz okoline	17	7.4 Povećajte u najvećoj meri spektar društvenih mogućnosti	28
2.2 Obezbedite adekvatno osvetljenje	17	7.5 Postavite javna umetnička dela	28
2.3 Smanjite sukobe između načina upotrebe	18	Princip 8: Jačanje osećaja mesta (genus loci)	29
2.4 Izbegavajte mesta koja mogu da budu klopka	18	8.1 Pričanje 3D priča	29
Princip 3: Podržavajte jačinu	19	8.2 Naglasite komponente nasleđa lokacije	30
3.1 Definišite granice prostora	19	8.3 Lekcije iz lokalnog konteksta	30
3.2 Dizajnirajte višenamenske karakteristike	19	Princip 9: Iskoristite prirodnu energiju	30
3.3 Obezbedite više izbora	20	9.1 Kiša i drenaža	30
3.4 Obezbedite karakteristike koje omeđavaju prostor, a ne dominiraju	20	9.2 Svetlo i senka	32
		9.3 Vetar	32

Princip 10: Obezbedite održivo održavanje	32	Izjava o problemu i cilj projekta	40
10.1 Jednostavnost	32	Proces i analize	41
10.2 Korišćenje materijala iz lokalnih izvora	32	Konačni dizajn i realizacija	41
10.3 “Manje je više”, svuda gde je to moguće	33	Rezultati	42
10.4 Uzmite u obzir dalje implikacije	33	Prizren - Revitalizacija ulice “Farkatarëve -Kovači” 43	
10.5 Koristite mogućnosti da povećate veštine lokalne zajednice	33	Izjava o problemu i cilj projekta	43
10.6 Koristite doprinose u vidu aktivnosti	33	Proces i analize	44
10.7 Uzmite u obzir fazne aktivnosti	33	Konačni dizajn i realizacija	44
		Rezultati	45
POGLAVLJE 3: OŽIVLJAVANJE JAVNIH PROSTORA NA KOSOVU - PRISTUP MUSPP-a	34	Mitrovica - Pобоljšanje pristupa školi “Meto Bajraktari”	46
Spisak kapitalnih investicionih projekata koji su završeni i koje su sufinansirali MuSPP i partnerske opštine je sledeći	34	Izjava o problemu i cilj projekta	46
Ciljevi projekta	35	Proces i analize	47
Organizacija projekta	35	Konačni dizajn i realizacija	47
Metodologija	35	Rezultati	48
Sufinansiranje	35	Mitrovica - Zeleni koridor Reke “Ljušta”	49
Identifikacija	35	Izjava o problemu i cilj projekta	49
Izbor	36	Proces i analize	50
Dizajn	36	Konačni dizajn i realizacija	50
Tenderska dokumentacija	36	Rezultati	51
Tenderski postupak	36	Peć - Rekonstrukcija trga “Skenderbeg”	52
Izvršenje i nadzor nad radovima	36	Izjava o problemu i cilj projekta	52
Praćenje i procena	36	Proces i analize	53
		Konačni dizajn i realizacija	53
		Rezultati	54
PRIMERI POBOLJŠANJA JAVNIH PROSTORA U KOJIMA JE UČESTVOVAO MUSPP	37	Elez Han – Rekonstrukcija gradskog trga	55
Pобоljšanje sportskih terena i školskog dvorišta u srednjoj školi “Kuvendi i Junikut” u Juniku	38	Izjava o problemu i cilj projekta	55
Izjava o problemu i cilj projekta	38	Proces i analize	56
Proces i analize	39	Konačni dizajn i realizacija	56
Konačni dizajn i realizacija	39	Rezultati	57
Rezultati	39	POGLAVLJE 4: ZAKLJUČAK	58
Uroševac - Projekat smanjenja rizika od poplava i pобоljšanja korita reke Nerodimke	40		

POGLAVLJE 1: KRATAK UVOD U OBLIKOVANJU MESTA

1. PRETVARANJE PROSTORA U MESTA

“Oblikovanje mesta” je termin koji se odnosi na dizajnerski proces kojim možemo da obogatimo okruženje ljudi i omogućimo im da uživaju u ‘mestima’, a ne da budu ‘prostori’ kroz koje se prolazi.

Postoje mnoge definicije termina „oblikovanje mesta“ koje koriste različita udruženja, saveti ili druge profesionalne organizacije. Gore pomenuta definicija je ona koja se koristi u ovoj publikaciji, a u daljem tekstu su data još dva primera koja opisuju oblikovanje mesta na sledeći način:

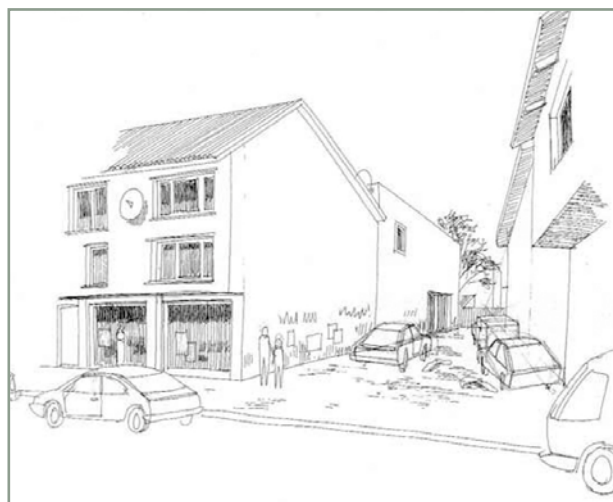
‘Oblikovanje mesta’ je i sveobuhvatna ideja i priručni alat za poboljšanje naselja, grada ili regiona. Ona ima potencijal da bude jedna od najtransformativnijih ideja ovog veka. - Metropolitan Planning Council of Chicago.

‘Oblikovanje mesta’ je način na koji ljudi transformišu mesta na kojima se nađu u mesta u kojima žive - Schneekloth and Shibley (1997), Placemaking: The Art and Practice of Building Communities

Javni urbani prostori na Kosovu su obično neodržavani, nevoljeni, necenjeni, nekorišćeni ili

nedovoljno korišćeni, koji se obično vide samo kao mesta kroz koja se prolazi i koja se smatraju samo neformalnim parkiralištima automobila, a negde i odlagalištima smeća. Prostor postaje mesto kada ono ima značaj i kvalitet koji premašuje granice svoje osnovne potrebe.

Prostor omogućava ljudima da rade ništa više od osnovnih stvari koje predstavljaju njihove minimalne funkcionalne zahteve, kao što je omogućavanje

(Fiktivan) primer tipa prostora koji može da se nađe u mnogim gradovima na Kosovu, koji je nebezbedan, neatraktivan i pruža malo svojoj okolini, i koji se koristi samo kao neformalni arking.

ljudima da prolaze kroz njega dok idu na posao, u prodavnicu ili u školu. Prostor postoji samo kao sredstvo da se stigne do cilja.

S druge strane, mesto može da ispuni one osnovne funkcionalne zahteve i da dodatno ponudi druge kvalitete i mogućnosti koje dodatno doprinose kvalitetu života ljudi koji u njemu borave, omogućavajući ljudima da izaberu niz optimalnih interakcija koje su relevantne za njihove lične potrebe i vrednosti. Takvi kvaliteti mogu da uključuju mogućnosti da se dobiju relevantne službe za zapošljavanje i obrazovne ustanove, da se uživa u društvenoj razmeni, doživi umetnost i kultura na mnogo načina, bude emotivno dirnut, posmatraju ljudi koji prolaze, uživa u prirodi, bude inspirisan, igra i uči, bez straha od nesreće ili napada ili neugodnosti.

Ako se formuliše na drugi način, „mesto“ pruža ljudima mogućnost da utiču jedni na druge i na njihovo zajedničko okruženje u cilju ispunjenja različitih potreba. To će zauzvrat omogućiti ljudima da iskuju društvene veze koje će im pomoći da razviju osećaj povezanosti sa drugim članovima svoje zajednice i sa svojom okolinom.

Oblikovanje mesta se odnosi na to kako mesta funkcionišu i na način kako utiču na osećanja ljudi. Ono teži da obezbedi da dizajniramo nove zgrade i prostore ili redizajniramo postojeće prostore tako da oni postanu bezbedni, udobni i interesantni. Pretvaranjem 'prostora' u 'mesta' na Kosovu možemo da napravimo korak ka obezbeđivanju stanovnicima pristup interesantnim, pravednim i atraktivnim okruženjima koja ispunjavaju različite potrebe i omogućavaju veću interakciju u urbanom životu.

1.1 Prostori i oblikovanje mesta

Javni prostori su više od trgova i parkova. Javni prostori, kao što su ovde definisani, mogu da budu bilo koji prostor koji je otvoren za javno korišćenje. Javno korišćenje se odnosi ne samo na one prostore koje ima pravo da koristi bilo ko (ulice, trgovi), već i one prostore koje možemo da koristimo u određenom vremenu i pod nekim uslovima (polujavni prostori kao što su dvorišta i bašte ispred kuća).

Oblikovanje mesta je takođe povezano sa odnosom između javnog prostora i susednog privatnog prostora, težeći da obezbedi da okružujući privatni prostori, npr. kuće, prodavnice, kancelarije, zidovi itd. koji definišu granicu između javnog i privatnog, doprinose prijatnom okruženju i jednih i drugih. Iz tog razloga ova publikacija o oblikovanju mesta sadrži smernice za razvoj okruženja, kao i samih prostora da bi se obezbedilo da se izbegnu sukobi, i da zgrade i prostori mogu da imaju koristi od međusobnog odnosa.

Ulice generalno treba da se smatraju primarnim javnim mestima, uprkos tome što njima dominira jedan korisnik (obično automobili). Ostali javni prostori na Kosovu uključuju nedovoljno korišćene stambene blokove i oblasti između njih, napuštene parkove i prostore za igru i raskrsnice sa previše asfalta. Javne tržnice, rive, groblja, rečne obale i u određenoj meri šume, takođe se mogu smatrati javnim prostorima. Javni prostor može da postoji između zgrada, u njihovoj blizini ili unutar zgrada. U stvari, bilo koja oblast koja je otvorena za javnost

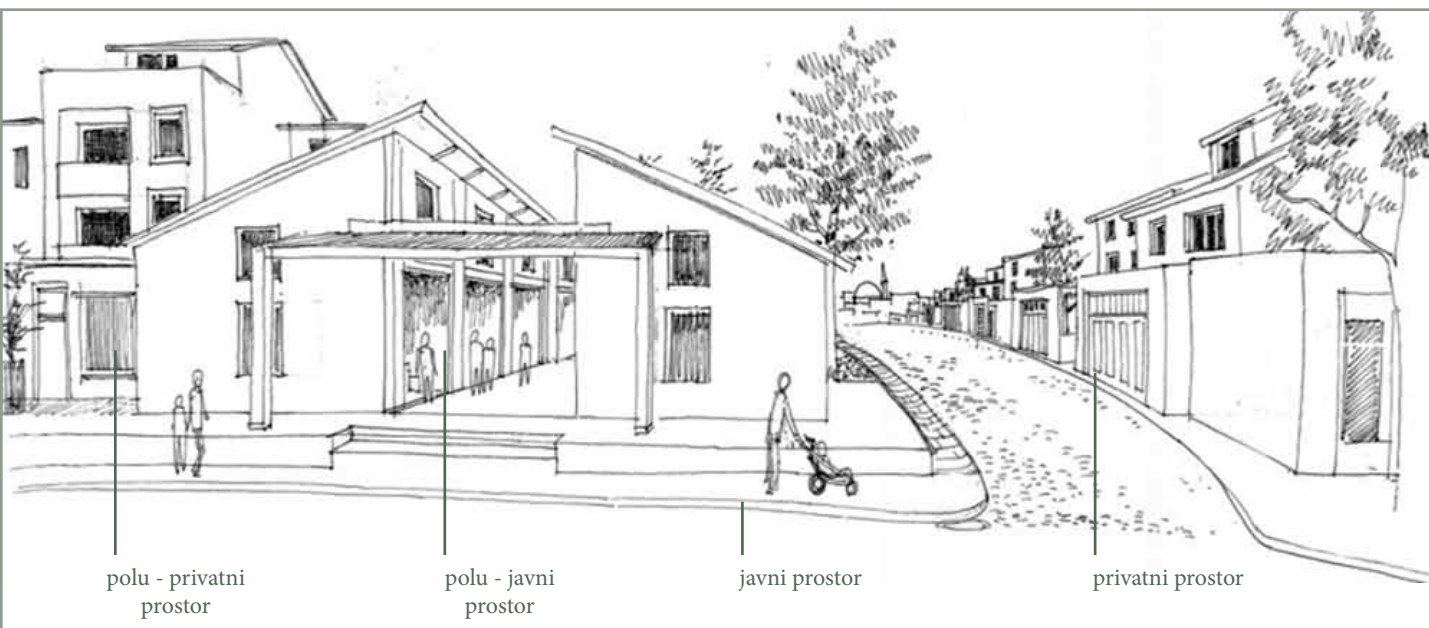
The same area as a place, illustrating how it might be made into an attractive, inviting area that accommodates many social and recreational uses and contributes more to its surroundings.

tokom celog ili jednog dela dana može se uzeti u obzir za oblikovanje mesta, uključujući i bolnice, škole, kampuse, vladine zgrade, tržne centre i saobraćajne petlje.

1.2 Karakteristike „dobrog“ mesta

„Dobro“ mesto je dizajnirano tako da se dobro uklapa u svoju okolinu. Ono uvažava pejzaž predela u kojem se nalazi tako što se koriti topografija da bi se stvorio karakter u prostoru i otkriju karakteristike kao što su znamenitosti ili udaljena brda, gde je to moguće. Ono je pristupačno svim pripadnicima zajednice. Ono je dobro povezano sa okolnom uličnom mrežom putem ruta na kojima se svi osećaju bezbedno, koje su direktne i koje je lako razumeti.

„Dobro“ mesto se ne odnosi samo na fizičke karakteristike, već ono postoji i u srcima ljudi koji žive u gradu. Ono će postati kolektor sećanja i privrženosti i biće mesto koje će ponosno privlačiti posetioce zbog toga što predstavlja najviše ideale stanovnika i građanskih vrednosti. Ono će u svojoj formi tipično biti aktivno, vitalno mesto prema kojem će ljudi osećati privlačnost iz više razloga, neki da sede i razmišljaju na miru, neki da istražuju i uče, neki da se druže sa prijateljima, a mnogi da uživaju posmatrajući druge ljude. Neki će doći da osete magiju prirode, neki da vežbaju. Neki da kupuju, da rade ili jednostavno da prođu kroz njega na putu do svog odredišta. Mnogo ljudi će koristiti neke od ovih brojnih kvaliteta. Ono će ponuditi mesta

za uživanje na suncu tokom hladnih dana i senovita mesta tokom vrelih dana. Njega će činiti izgrađene i prirodne komponente. Mogućnosti koje ono pruža biće lako razumeti, ali što se više one istražuju, više mogućnosti će biti otkriveno u njemu. Ono će biti prepoznatljivo, različito od drugih.

2. IZAZOVI OBLIKOVANJA MESTA

Obezbeđivanje da javni prostori sadrže kvalitete opisane u gornjem tekstu, zahteva da su oni dizajnirani na način koji uzima u obzir ljude koji će ih koristiti. To uključuje kvalitete prostora, vrednosti zajednice i pokrenuta tehnička pitanja. Svakom od ovih faktora mora da bude data odgovarajuća pažnja da bi se došlo do niza intervencija koje će imati željeni efekat. Ovaj deo ima za cilj da obezbedi neke uvide i uvažavanje nekih od ključnih izazova kojih dizajneri moraju da budu svesni kada interveniše u urbanim okruženjima. On naglašava važnost dizajnerskog procesa koji omogućava da svi ti izazovi budu prevaziđeni. Razumevanje ovih pitanja i pravilno vođenje procesa su suštinski preduslovi za dobijanje dobrog proizvoda, koji je predmet smernica datih u delu B ovog dokumenta.

2.1 Ravnopravnost

Kvaliteti i mogućnosti koji nastaju urbanističkim intervencijama menjaju odnos ljudi prema njihovom okruženju. Pošto različiti ljudi imaju različite potrebe i prioritete, intervencija može da im pomogne ili ne, i zaista može da bude štetna po kvalitet života za neke ljude na koje utiče. Primer ovoga bilo bi ako se kroz jedno naselje izgradi širok put. Širok put može

da olakša ljudima da se svojim automobilima brzo kreću kroz naselje, bar neko vreme, ali ljudi koji žive pored puta mogu da budu izloženi većoj buci, zagađenju i riziku da mogu da se nađu odsečeni od okoline barijerom koju predstavlja put. Iz tog razloga dizajniranje urbanih prostora utiče na to ko će od toga imati koristi, a ko ne. Posvećenost socijalnoj pravdi sugerise da bi prioritet oblikovanja mesta trebalo da bude razmišljanje i obezbeđivanje da što je moguće više ljudi ima koristi, a što manje ljudi pretrpi štetu. Neki primeri kada ljudi trpe štetu zbog svog okruženja su:

- Žene su često hendikepirane zbog izgrađene okoline jer one tipično imaju drugačiju percepciju lične bezbednosti od muškaraca. One su manje spremne da idu na mnoga mesta gde bi muškarci išli, pa su zbog toga u stanju da manje uživaju u mogućnostima koje pruža grad, posebno noću. Žene tipično imaju manje pristupa automobilima, pa im je zbog toga umanjena lična sloboda u okruženjima koja promovisu zavisnost od automobila, kao što su nastajuća predgrađa sa malim brojem stanovnika. Žene često vode računa o drugima pa ih zato pogađaju mnogi problemi zbog kojih trpe mladi, stari i lica sa posebnim potrebama (možete pogledati u donjem delu teksta)).
- Deca su često hendikepirana u sredinama u kojima su zavisni od automobila, iz istih razloga kao što su i žene. Zato su oni zavisni od toga da ih neko vozi unaokolo, a u zemljama u kojima je ovakav trend nastavljen, kao što je UK, SAD i Australija, ovo je tipično dovodilo do umanjavanja mogućnosti za igru ili nezavisno uspostavljanje društvenih veza.

- Slično kao i stari ljudi, i lica sa posebnim potrebama tipično imaju smanjenu sposobnost da voze, pa često trpe posledice zbog saobraćajnog sistema koji je zasnovan na vožnji. Lica sa posebnim potrebama su dodatno ugrožena ako okruženje nije dizajnirano i održavano u skladu sa njihovim potrebama, na primer mesto kojem se može prići jedino stepenicama biće nepristupačno za lica u invalidskim kolicima, dok iznenadna rupa ili pukotina u trotoaru može da predstavlja opasnost po stara lica ili lica sa oštećenjema vida.
- Fizički dizajn takođe može nepovoljno da utiče na ekonomiju, pošto tržište često diktira da atraktivnije oblasti imaju veću cenu sa tendencijom isključivanja ljudi koji su manje dobrostojeći. U mnogim zapadnim društvima to znači da siromašni ljudi žive u manje privlačnim oblastima sa malim mogućnostima da ispune svoje potrebe, da uživaju u okolini koja podržava njihovu dobrobit ili pristup mogućnostima da se suoče sa sopstvenim izazovima i razvojem njihovih socijalnih, rekreativnih i obrazovnih ili profesionalnih veština i interesa.

Oblikovanje mesta zahteva proveru nastajućih koncepata da bi se obezbedilo da ljudi ne budu ugroženi, a ako nije moguće izbeći neki takav slučaj, treba obezbediti da je tim ljudima ponuđena kompenzacija koja je relevantna za kvalitet njihovog života.

2.2 Složenost

Urbani prostori su nasledno složeni, pa su zbog toga i faktori koje treba uzeti u obzir pri oblikovanju mesta takvi.

Na nekom nivou, svako ko doživljava prostor je kreator prostora. Svako lice koje živi u gradu ili ga posećuje utiče na to mesto načinom na koji ga tretira ili koristi, na primer lice koje nelegalno baca smeće u prostor deluje na uticaj koji će taj prostor imati na kvalitet života drugih ljudi. Većina ovih dela se vrši bez ili sa malo razumevanja uticaja koje će ona imati na način na koji drugi ljudi doživljavaju svoje okruženje. Zbog toga lidersku ulogu u oblikovanju prostora treba da preuzmu profesionalci kao što su urbanisti, projektanti i arhitekta, koji imaju konkretnu odgovornost da neki aspekti izgrađene redine eksplicitno odgovaraju urbanim prostorima.

Ključna je odgovornost kreatora mesta da uzme u obzir funkciju prostora iz široke perspektive i pronađe kreativna rešenja koja usklađuju međusobno suprotstavljene ciljeve i odgovaraju što je moguće većem broju tih ciljeva. Neki primeri pitanja koja treba razmotriti i rešiti su sledeći:

Obezbediti da ljudi mogu da se kreću kroz prostor na najpogodniji način(e), uravnotežiti različite vidove saobraćaja da bi se obezbedilo da nijedan vid saobraćaja (npr. automobili) ne isključuje druge (npr. šetnja ili biciklizam), alternativno odlučivati oviše odgovarajućem vidu.

Obezbediti da poslovna aktivnost napreduje obezbeđivanjem/omogućavanjem pristupa osoblju, robama i uslugama i da kontekst poslovanja ne bude uzrok sukoba sa drugim vidovima korišćenja.

Uzeti u obzir da li će se ljudi osećati dovoljno komotno i bezbedno da se susreću, socijalizuju i Kada je to bitno igraju i/ili uživaju u prirodi.

Uzeti u obzir uticaj klime, vetra i drenaže kako bi se obezbedilo da lokacija ima prirodnu ventilaciju, koristi kišnicu na održiv način, minimizira rizik od poplava, bilo na licu mesta ili nizvodno i da bi se izbegli efekti aerotunela.

Uzeti u obzir uticaj klime, vetra i drenaže kako bi se obezbedilo da lokacija ima prirodnu ventilaciju, koristi kišnicu na održiv način, minimizira rizik od poplava, bilo na licu mesta ili nizvodno i da bi se izbegli efekti aerotunela.

U praksi, posledice ostvarivanja bilo kog od gore opisanih kvaliteta mogu da dovedu do toga da je teže postići ostale kvalitete. U tom cilju važno je da kreatori mesta posmatraju svoje planove iz više perspektiva: kao fizička kompozicija zgrada i prostora; kao socijalni sastav koji će omogućavati ljudima da koriste prostor i doživljavaju ga na određene načine; i kao ekološki sistem, koji podržava ili ne podržava različite životne aktivnosti. Način na koji zgrada fizički funkcioniše se obično razumeva dobro, ali način na koji se mesto uklapa u okolinu, osećanja koja izaziva u ljudima koji u tom mestu borave, načini na koji se mesto koristi i njegov uticaj na ekologiju i socijalni kontekst oblasti se često teže shvataju. Kreatori mesta treba da imaju za cilj da razumeju ova pitanja i posvete im odgovarajuću pažnju.

Imajući u vidu da je oblikovanje mesta društveni proces i da je definisan načinom na koji ga ljudi osećaju i vrednuju, njegovu složenost povećavaju dve dodatne suštinske komponente oblikovanja mesta:

Razumevanje društvenog okruženja. Percepcije „dobrog“ mesta se između ostalog razlikuju u zavisnosti od starosti, roda, kulturnog porekla, društveno-ekonomske klase i etničke pripadnosti. Tradicionalni istorijski načini izgradnje, težnje ljudi i ono sa čime su oni upoznati utiče na emotivne reakcije ljudi prema njihovom okruženju. UN-Habitat je posvećen uključujućem oblikovanju mesta da bi se obezbedilo da su te vrednosti adekvatno i dosledno integrisane u dizajnerski proces i da ljudi osećaju da dizajn odgovara njihovim nadama i težnjama.

Stvaranje kulture oblikovanja mesta u široj zajednici. To je potrebno da bi se obezbedilo da investicije u vidu napora i vremena koje supotrebne za stvaranje dobrih mesta podrži šira zajednica i da izgrađeni prostori budu visoko vrednovani. To s druge strane zahteva saradnju političara, medija i drugih kreatora javnog mnjenja koji mogu da pomognu formiranju javnog mnjenja i da utiču na prioritete zajednice.

2.3 Stavljanje na raspolaganje svih raspoloživih resursa

Oblikovanje mesta nikada ne treba shvatati izolovano od drugih društveno korisnih ciljeva. Uvek treba pažljivo razmotriti pronalaženje sinergije sa drugim planovima (npr. kanalizacija, inženjering) da bi se minimizirali troškovi. To često uključuje posvećivanje vremena proveru u departmanu vlasti na lokalnom i nacionalnom nivou da bi se videlo šta su oni planirali za dotičnu oblast.

Sledeći važan resurs je korišćenje vrednosti zajednice pošto one često predstavljaju značajnu snagu posvećivanja sa uvidom i naporima koji mogu da se iskoriste da bi se učestvovalo u dizajnu, izgradnji i održavanju intervencija. Ti resursi mogu da se koriste kroz postojeće grupe u zajednici, agencije za ekološki razvoj zajednice itd.

Ostale prednosti mogu da se koriste u razgovoru sa lokalnim poslovnim subjektima o tome kako oni mogu da sponzorišu intervencije dok bi zauzvrat dobili diskretnu reklamu, plaketu zahvalnosti ili određena prava. Mada je važno da se obezbedi da oni ne postanu dominantni u intervenciji.

Ovi resursi često mogu da budu iskorišćeni kroz otvaranje kanala komunikacije sa zajednicom i drugim učesnicima kroz proces opisan na sledećoj strani.

2.4 Realizacija pravilnog toka procesa

Ne postoji jedan recept za oblikovanje mesta, mada iskustvo iz Evrope i širom sveta sugeriše da primena sledećih principa može da dovede do postizanja gore opisanih ciljeva. Pošto su urbane oblasti nasledno kompleksne i imaju i fizičku (tj. izgrađen oblik) i društvenu dimenziju (tj. kako ljudi deluju i šta osećaju prema svojoj okolini), to zahteva pravilan tok procesa, koji adekvatno omogućava da društvena dimenzija može adekvatno da bude uzeta u obzir, a da bi se dobio dobar rezultat potrebno je da stvoreni kvalitet u prostoru bude relevantan i koristan po ljude koji će ga doživljavati.

Proces oblikovanja mesta tipično sadrži sledeće faze:

1. Razumevanje izazova, tako da problem bude identifikovan i da na njega bude stavljen fokus. Za to je potrebno razumevanje terena i njegove uloge u funkcionisanju šireg urbanog tkiva kao fizičke i društvene izgradnje, identifikovati kako ljudi koriste to mesto u ovom trenutku i zahteve za informacijama. To se obično izražava putem analize terena i eksplicitnog i grafičkog istraživanja pitanja koja utiču na dizajn. Primer takve analize terena je dat u prilogu.

Razumevanje izazova obično zahteva i razumevanje trendova u društvu i njihovu projekciju u budućnost. Koja će pitanja postati važnija protekom vremena? Naravno da to nikada ne može sa sigurnošću da se zna, ali u pokušaju da se slože ciljevi, kao što je nastajuća želja za većom mobilnošću sa rastućim imperativom za većom održivošću, najbolje služi razmatranje tih pitanja u dizajnerskoj fazi. Uvek je konstruktivno učiti iz drugih intervencija sličnog tipa ili u dotičnoj oblasti i istražiti zašto su one uspele, ili su doživele neuspeh.

Sledeći deo razumevanja izazova je uzimanje u obzir planova i ciljeva drugih učesnika kao što su nacionalne i lokalne vladine agencije.

Zbog toga se trebaju posvetiti vreme i napori integraciji ulaznih podataka iz više agencija/ organizacija i treba pokušati da se pronađe sinergija sa njihovim planovima.

To će olakšati intervencije oblikovanja mesta čim do njih dođe da bi bile koordinisane sa drugim važnim ciljevima, kao što su poboljšanje kanalizacije i druge infrastrukture. To može značajno da smanji troškove i pomogne da se obezbedi da najveće koristi budu postignute sa minimalnim naporima.

2. Stvaranje i testiranje vizije tako da se postavi pravac dizajniranja oko kojeg će se svi učesnici složiti i učestvovati u njegovom razvoju i realizaciji. Za to je potrebno donošenje zajedničke dizajnerske agende sa učesnicima i stvaranje vizije koja se eksplicitno bavi interesima zajednica i drugi učesnika kada se radi o ispunjavanju zahteva dobrog planiranja i dizajna. Vizija treba eksplicitno da se bavi pitanjima koja su identifikovana u ranijoj fazi, da bi bila izmenjena i potvrđena od strane učesnika i da bi se uspostavila sinergija sa planovima drugih agencija/ organizacija.

3. Pretvaranje vizije u plan tako da dogovoreni pravac bude pretvoren u realan i ostvarljiv niz predloga. Za to je potrebno razumevanje ugrađenog oblika iskaza vizije i njihovo usklađivanje sa koordinisanim nizom predloga. To se obično izražava putem niza predloga koji eksplicitno identifikuju intervencije i kako se one bave pitanjima i procenom lokacije u prvoj fazi.

4. Omogućavanje da do toga dođe tako da dokumentovani plan može da se prevede u aktivnosti na terenu. Za to je potrebno da svi imaju jasne odgovornosti i da se obezbede postojanje resursa u pogledu vremena, troškova i posvećenosti, obično izraženih u delu koji se odnosi na realizaciju. Tako se identifikuje ne samo šta mora da bude urađeno, već i zašto i koja agencija ili grupa to treba da uradi, tako da svi znaju svoju ulogu u procesu. To je veoma važan deo obezbeđivanja da ne postoji nerazumevanje i da su svi akteri uključeni u aktivnost u pravo vreme. Za većinu projekata to će takođe zahtevati razmišljanje o faznim aktivnostima, pošto obično nije moguće da se projekta završi u jednoj fazi. Nije namera ovih smernica da obuhvate sva pitanja koja će uticati na fazne aktivnosti, ali neka od ključnih pitanja su:

Troškovi: projekat će često morati da se rastegne na nekoliko godina da bi se troškovi pokrili iz više budžetskih perioda, umesto nepoštenog opterećivanja građana svih troškova u toku jedne godine, što može da pokrene pitanje troškapozajmljivanja koji može da utiče na vreme trajanje projekta.

Ometanje: građevinski radovi često uspešno sprečavaju javno korišćenje oblasti i izvor su buke i zagađenja. Vreme trajanja i lokacija faze projekta treba da teže minimizaciji tih pitanja i obezbede da ranije faze mogu da nastave da funkcionišu sa napredovanjem narednih faza. To podrazumeva efikasnu saradnju različitih ulaznih podataka i veština.

Stvaranje momenta: kada je proces dizajna kompletiran, važno je da se učesnicima i široj zajednici pokaže da rezultati mogu da se postignu i da je njihov doprinos vredan truda. Efikasan način da se to uradi je izgradnja intervencije visokog profila na početku nekog projekta, tako da ljudi mogu da osete da je njihova investicija u vidu utrošenog vremena i energije bila korsina.

Razmatranje pionirskog korišćenja: dovođenje ljudi do novog mesta znači davanje razloga tim ljudima da idu tamo. Treba voditi računa tokom faznih aktivnosti da se potencijalnim posetiocima objasne razlozi koji opravdavaju napore koji su potrebni da se dođe do mesta, od samog početka. Razlozi da se poseti mesto mogli bi da budu npr. ono što ga čini odredištem, prodavnice, kafići, kulturne aktivnosti ili događaji, ili što to mesto predstavlja prečicu do nekog drugog mesta.

5. Zaštita njegovog doprinosa tako da ono može da odgovora potrebama ljudi pošto se njihove potrebe menjaju i zbog toga što ugrađeni elementi stare i amortizuju se. To obično zahteva da projekat uključi tekuće održavanje, povratne informacije i izmene. Još jednom, identifikacija ko šta i kada radi, je važan deo efikasnog upravljanja ulaznim informacijam i koordinacije resursa.

POGLAVLJE 2: DIZAJNERSKI PRINCIPI I TEHNIKE

Sledeći dizajnerski principi i tehnike su tipične karakteristike „dobrih“ mesta. Oni povezuju željene karakteristike izgrađenih sredina sa različitim intervencijama koje mogu da pomognu u njihovoj realizaciji. Principi odražavaju ciljeve UN-Habitata o uključujućim i održivim naseljima. Oni treba da predstavljaju meru prema kojoj mogu da se mere ideje koje se pojave u procesu koji je opisan u prethodnom delu. Oni su skrojeni da bi se uzeli u obzir latentni i novi problemi i prioriteti na osnovu evropskog iskustva. Oni nisu navedeni u smislu prioriteta, iako je primena principa koji je bliže vrhu znatno olakšava ispunjenje onih koji su niže na lestvici.

Neke tehnike se nalaze u okviru više od jednog principa, pošto ista intervencija može i treba da ispuni više od jednog cilja.

PRINCIP 1: OPTIMIZACIJA POVEZANOSTI

Ljudi u suštini moraju da imaju pristup mestu da bi imali koristi od njega. Dobra mesta moraju da budu dobro uklopljena u svoje okruženje ako se želi da ona doprinose kvalitetu života ljudi. To zahteva ne samo da je moguće doći do mesta koje se dizajnira, već da je lako i atraktivno doći tamo. Implikacije uživanja u tom prostoru u pogledu vremena, napora ili novca treba da budu minimalne. To zahteva da mesta budu što bolje povezana sa svojim sredinama.

Mesto može da doprinese najviše svom okruženju kada ne zahteva da ljudi napuste svoj put da bi doživeli to mesto. To može da se postigne tako što se obezbeđuje da se mesto nalazi na željenom pravcu do odredišta, ili time što će kao magnet privlačiti ljude.

Ono što privlači kao magnet može da bude privremena ili trajna upotreba koja privlači ljude u prostor. Magnet

Zahtevi i ograničenja mobilnosti ljudi treba da budu uzeti u obzir da bi se obezbedilo da većina potencijalnih korisnika može da pristupi prostoru. Zbog socijalne pravednosti i ekoloških razloga to znači obezbeđivanje da pešačenje, biciklizam i pristup javnom transportu budu važan cilj oblikovanja mesta. Mobilnost privatnim automobilima mora da bude prepoznata, ali ne na račun drugih vidova transporta.

Pažnju takođe treba posvetiti odnosu između načina korišćenja da bi se obezbedilo da su oni distribuirani na strateški najpogodniji način (na primer, parkovi treba da budu distribuirani tako da su blizu i da su dobro povezani sa stambenim oblastima, a ne sa npr. industrijskim oblastima).

TEHNIKE

1.1 Uzmite u obzir slučajnosti

Da bi se ljudi naveli da idu na neko mesto, to u prvom slučaju zahteva davanje razloga ljudima da tamo odu. Treba posvetiti pažnju tome da se obezbedi da prostor obuhvata ili se graniči, ili se nalazi na putu primarnoj „magnetnoj“ aktivnosti. Kvaliteti tog mesta su 'dodatna vrednost' glavnesvrhe posete prostoru što omogućava uživanje bez mogućih troškova. Drugim rečima oni su slučajno toj nameni. Načini korišćenja koji mogu da pomognu da se to postigne se razlikuju u zavisnosti od prostora i okoline, ali mogu da budu komercijalni kao što su prodavnice, kancelarije ili kafići i/ili aktivnosti kao što su igrališta ili sportski tereni.

NAPOMENE

Korišćenje magnetske privlačnosti treba da bude komplementarno sa karakterom prostora.

Ako se kao magnet koristi komercijalna upotreba, kao što su prodavnice ili kancelarije, servisne usluge za te zgrade kao što su oblasti za isporuku, vodovod, klimatizacija, satelitski tanjiri itd. ne smeju da dominiraju prostorom.

Uvek kada je to moguće pešaci, javni prevozi i biciklistički pristup aktivnostima koje najviše privlače treba da budu povlašćeni, dok parking za vozila (ako je potreban) treba da bude namešten ili zaklonjen tako da je relativno diskretan i da ne dominira.

Kao magneti takođe mogu da se koriste privremene aktivnosti, kao što su pijace, festivali i događaji u zajednici.

Treba uzeti u obzir radno vreme aktivnosti koja najviše privlači ljude. Po pravilu, prostori gde dominiraju kancelarije biće aktivni tokom radnog vremena, ali mogu da budu nešto tiši posle tog vremena. Prodavnice i barovi će produžiti korišćenje susednog prostora i stambenih oblasti i posle tog vremena. Ipak, svaka od ovih namena ima sopstvene karakteristike, pa treba voditi računa da se postigne prava ravnoteža.

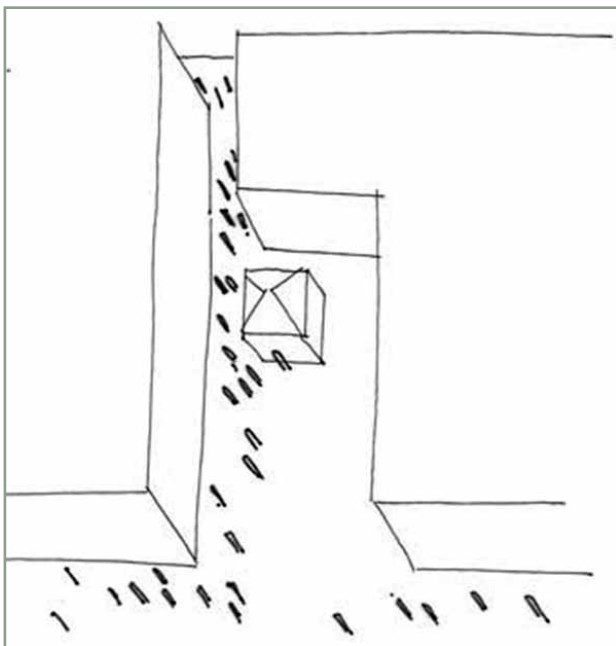
1.2. Povežite dizajn otvorenog prostora sa spoljnim pristupnim tačkama

Osnovni cilj ove tehnike je da se omogući ljudima da direktno dođu do prostora. Zbog toga pažnju treba posvetiti tome da se obezbedi da se prostor „poveže“ sa svojim okruženjem u kojem pešački tokovi postoje ili mogu da postoje u budućnosti, tako da ljudi mogu da pristupe prostoru iz svojih sredina na pogodan i očigledan način.

NAPOMENE

Treba posvetiti pažnju istovremenom dizajniranju pešačkih staza i puteva da bi se obezbedilo da prelazi i raskrsnice ne presecaju ključne željene pravce.

Što je više pešaka koji zauzimaju ili se kreću kroz mesto, to su veće mogućnosti da se ono aktivira. Dok postoje granice ovog pravila, a mesto može da postane previše prometno, to ipak ostaje korisno pravilo. Prostor sa samo jednom pristupnom tačkom imaće ljude koji u njega dolaze kao na odredište. Prostor sa dve ili više pristupnih tačaka, posebno kada se nalaze na suprotnim krajevima, imaće koristi od ljudi koji dolaze u prostor kao u odredište i od ljudi koji prolaze kroz njega putujući između dva odredišta. Što više ljudi zauzima određeni prostor, to aktivnosti u tom prostoru imaju veće šanse da uspeju i obezbede veće mogućnosti za međusobno dejstvo.

U idealnom slučaju mesto ne sme da bude ćorsokak ako se želi da u njega dolaze i prolaznici i ljudi za koje je to mesto određište.

1.3 Povećajte preglednost

Ključna stvar pri omogućavanju ljudima da pristupe prostoru je da se obezbedi da oni znaju za njega i da mogu lako da ga pronađu. Stoga, definisanje mesta, obezbeđivanje znamenitosti, adekvatne signalizacije i vidljivih i prepoznatljivih pragova su važne komponente za psihološku integraciju prostora sa njegovim okruženjem.

NAPOMENE

Ključna stvar za omogućavanje ljudima da 'pročitaju' prostor je da se obezbedi da su njegove granice dobro definisane. Tačka u kojoj posetilac stupa u prostor je prag. Prag igra važnu ulogu u formiranju percepcija i stvaranju definicija. Pragovi treba da se razlikuju od njihovog okruženja i treba da izražavaju važnost mesta, njegovu visinu, masu, dizajn, pejzaž ili distinktivnu formu.

Signalizacija treba da bude dizajnirana tako da doprinosi okolnom uličnom pejzažu, a ne da mu bude nametnuta. Ona treba da bude dizajnirana kao koordinisani sastav gde se ne vodi računa samo o rečima, već i o materijalima, boji, formi i osvetljenju.

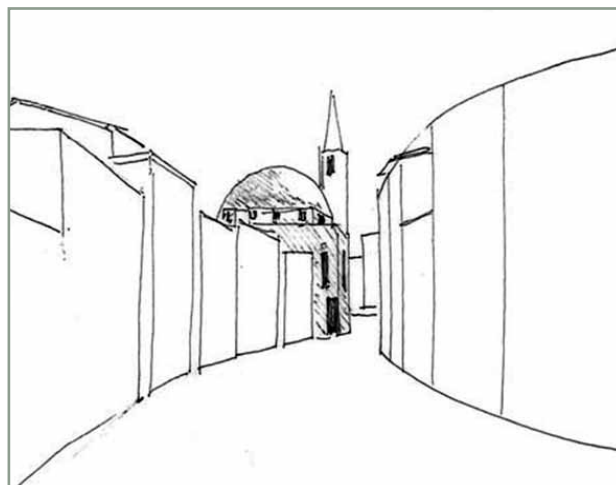
Korišćenje znamenitosti može da bude efikasan način za omogućavanje ljudima da pronađu mesto, ali svako mesto ne može i ne treba da ima znamenitost, jer bi to dovelo do veoma zagušenog horizonta! Po pravilu, što je prostor značajniji, toliko značajnija znamenitost treba da bude. U idealnom slučaju korišćenje „magneta“ koje je ranije opisano treba da bude vidljivo izvan oblasti, a posebno iz pravca iz kog dolazi većina posetilaca.

Promene u materijalima i karakteru pejzaža mogu da ojačaju utisak posetilaca da ulaze u oblast sa različitim namenom.

1.4 Uzmite u obzir doživljeno rastojanje

Ova tehnika odnosi se na poboljšanje lakoće kretanja pešaka ka prostoru i kroz njega kao i verovatnoće da će ga posetiti. To utiče na bilans podsvesti kojim ljudi donose odluke oko toga kako koriste mesto. Za pešake, da li će se neko mesto smatrati udaljenim, je funkcija rastojanja i kvalitet putovanja. Putovanje koje se odvija duž monotone i neatraktivne rute doživljava se kao duže nego putovanje čije se isto rastojanje prelazi korišćenjem raznolikih, atraktivnih i interesantnih ruta. Stoga, treba posvetiti pažnju tome da se obezbedi da putovanje do mesta bude dizajnirano kao interesantno, prijatno i što je moguće više bezbednije. Ovim pitanjima je posvećeno više pažnje u sledećim tehnikama.

Efikasan način za povećanje preglednosti je da se obezbedi da prostori budu tako orijentisani da otkrivaju pogled na postojeće znamenitosti.

Mesta za odmor predstavljaju kombinaciju klupa, pejzažnih intervencija i drugih elemenata uličnog pejzaža, kao što su javna umetnička dela i po mogućnosti postolja. Ona će obezbediti atraktivne i korisne znamenitosti u uličnom pejzažu i pozvati ljude da stanu na trenutak i uživaju u svom okruženju.

NAPOMENE

Putovanja mogu da se prekidaju obezbeđivanjem čestih „mesta za pauzu“ duž ključnih pešačkih pravaca da bi se povećao interes i pružile mogućnosti za odmor i 'posmatranje sveta koji prolazi' (od prilike na svakih 500 metara duž ključnih pešačkih koridora). „Mesta za pauzu“ mogu da budu obezbeđena kompozicijom klupa, javne umetnosti i pejzaža. Ona ne moraju da naglašavaju svoju funkciju kao mesta za sedenje, već treba da omoguće ljudima da sednu ako žele, pojedinačno ili u malim grupama.

Razmotrite mogućnosti za uokviravanje vidika u prostoru i van njega.

Aktivirajte pristupe prostoru gde je to moguće. Aktivnosti treba da uključe prodavnice, kafići, mesta za sedenje i posmatranje sveta koji prolazi, kao i oblasti za igranje igara.

Uzmite u obzir varijacije u obezbeđivanju pristupa mestu tako da prolaznici mogu da uživaju u nizu interesantnih iskustava na svom putu.

Uzmite u obzir ulogu osvetljenja da biste naglasili strateške pravce na osnovu dizajna standarda osvetljenja ili karakteristika svetla. To može da se postigne korišćenjem karakterističnog osvetljenja, kao što je osvetljenje drveća, osvetljenje odozgo ili korišćenjem reflektora na zidovima.

1.5 Koristite znamenitosti

Profil prostora i njegovog mesta u „mentalnoj mapi“ zajednice (psihološko razumevanje svog okruženja, šta ono pruža i raspoloživih pravaca kroz njega) može da se poboljša obezbeđivanjem ikonskog elementa koji daje snažnu vizuelnu sliku. To može da pomogne da se izdvoji prostor iz njegovog okruženja i doprinese karakterističnom identitetu.

NAPOMENE

Prekinite pogled u prostor nekom karakteristikom koja je osobena i privlačna po formi, visini, materijalima ili pratećem pejzažu.

Ne mora niti treba svaki prostor da ima neku značajnu znamenitost – svrha znamenitosti je da se izdvoje posebna mesta. Zbog toga manje značajna, svakodnevna mesta (na primer većina puteva) zahtevaju samo manje znamenitosti, kao što je signalizacija ili mesta za odmor, kao što je gore opisano.

Prema svom visokom profilu, znamenitosti mogu da se vide kao izražavanje vrednosti zajednice koja ih je postavila. Treba voditi računa pri dizajniranju tih znamenitosti da se obezbedi da nisu diskriminatorne ili neprijemljive.

Povezivanje korišćenja magnetske privlačnosti sa znamenitošću može da ojača značaj i privlačnost korišćenja i šireg prostora.

1.6 Obezbedite interakciju između prostora i okruženja

Prisustvo drugih ljudi u prostoru treba da pređe dug put da bi taj prostor učinilo interesantnim i atraktivnim. Treba voditi računa da se obezbedi da sve granice između prostora i okoline imaju neku namenu koja koristi i doprinosi prostoru.

Čak i ako ne doprinose sa mnogo aktivnosti prostoru, obezbeđivanje da susedne zgrade gledaju na prostor će u velikoj meri pomoći u integraciji prostora u njegovo okruženje i obezbeđivanju pasivnog posmatranja.

NAPOMENE

Prostor treba da bude aktiviran orijentacijom prodavnica, kafića, verandi, pergola, klupa a ponekad i ekrana i pozornica ka prostoru.

Za stambeni razvoj, prednja vrata i prozori dnevnih soba treba, uvek gde je to moguće, da budu orijentisani ka prostoru. Treba voditi računa da se na južnoj strani prostora izgrade balkoni da bi se pojačao osećaj da je razvoj orijentisan ka prostoru.

Kada se radi o komercijalnoj delatnosti, izlozi i vrata treba da budu orijentisani ka prostoru.

Raznolikost namena u susednim oblastima pomaže aktivaciju prostora.

Treba voditi računa da se obezbedi da uslužne zone ne budu prebačene sa granice prostora na neko drugo javno mesto, već koliko je god to moguće da budu postavljene unutar lokacije ili zaklonjene od susednih ulica i/ili prostora.

Komercijalna delatnost neće uvek biti moguća ili čak odgovarajuća kada je cilj da se stvori miran prostor za razmišljanje, ili ako se tu nalaze pešačke staze.

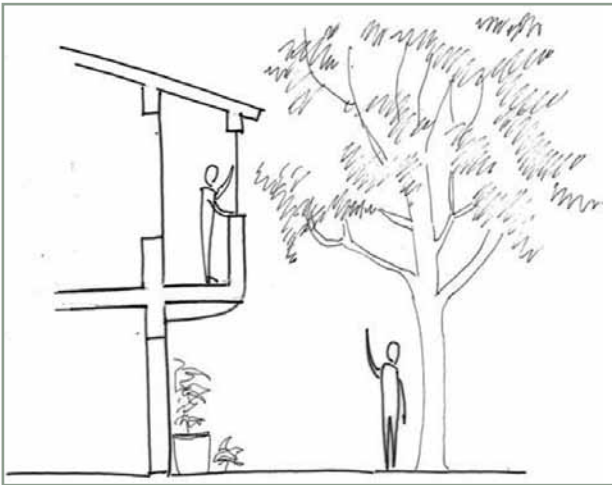
PRINCIP 2: POVEĆAJTE BEZBEDNOST

Ovaj princip ima utemeljenje u verovanju da ako u nekom mestu treba da se uživa, njegovi potencijalni korisnici moraju da osećaju da nisu izloženi riziku od nesreće ili napada. Ovo se odnosi i na izbegavanje okolnosti koje su opasne iznutra i onih koje stvaraju utisak opasnosti.

TEHNIKE

2.1 Obezbedite posmatranje iz okoline

Osećaj da vas neko posmatra može da bude efikasno sredstvo odvratanja lopova ili napadača.

Promene na svim nivoima su efikasan način za obezbeđivanje privatnosti uz istovremeno omogućavanje posmatranja

NAPOMENE

Ovo može da se postigne obezbeđivanjem aktivnih načina korišćenja koji uzimaju u obzir prostor.

Prednja vrata i prozori dnevne sobe treba, tamo gde je to moguće, da budu orijentisani ka prostoru. Treba voditi računa da se na južnoj strani prostora izgrade balkoni. To bi omogućilo ljudima da uživaju u spoljnom prostoru i uzgredno doprinesu posmatranju prostora sa kojim se graniče.

Treba voditi računa da se obezbedi posmatranje uz istovremenu zaštitu privatnosti susjednih objekata.

Posebnu pažnju treba posvetiti upotrebi neiskorišćenog prostora (kao što su prostori unutar stambenih blokova). Oni bi u suprotnom mogli da se tumače kao potencijalno opasna mesta umesto da se iskoriste za aktivnosti kao što su igre (košarka, fudbal), prostor za sastanke, prodavnice ili radionice. To će pomoći da se aktiviraju te granice i povećaju šanse za posmatranje.

Lokalna televizija trebalo bi se uzme u obzir samo kao dopuna prirodnom posmatranju, a ne da ga zameni.

Prozori i balkoni na višim spratovima i aktivno korišćenje prizemlja obezbeđuje da se prostor doživljava kao nadgledan.

2.2 Obezbedite adekvatno osvetljenje

Obezbeđivanje osvetljenja koje omogućava korisniku prostora da vidi šta se nalazi ispred, čini mnogo privlačnijom ideju da poseti i prođe kroz taj prostor noću.

Ne treba pretpostaviti da je poželjno da svuda treba da bude svetla, pošto to može da vodi do lažnog osećaja sigurnosti. Prostor koji je dobro osvetljen ne mora da bude bezbedan osim ako osvetljenje omogućava drugim ljudima da vide šta se dešava.

Pažljivo treba pristupiti izboru ili dizajnu svetlosnih stubova da bi se obezbedilo da oni doprinose kvalitetu i karakteru uličnog pejzaža, a ne da mu budu nametnuti.

NAPOMENE

Osvetljenje treba da bude adekvatno da bi se omogućilo korisnicima da jasno vide prepreke ili opasnosti i pronađu ili izlaz iz prostora, ili aktivnost u okolini.

Svetla u boji i refleksione površine treba koristiti da bi se obezbedilo da senovita mesta, kao što su podzemne garaže budu što je moguće ravnomernije osvetljene.

Osvetljenje treba da obezbedi da korisnik ne samo vidi put pred sobom, već i da otkrije šta se nalazi sa druge strane staze.

2.3 Smanjite sukobe između načina upotrebe

Mnogi od načina upotrebe koji se dešavaju u prostoru imaju potencijal da dovedu do nesreće (sport, igre itd.), a putevi koji okružuju ili prolaze kroz prostor su često poprište sudara.

Treba preduzeti mere da bi se smanjio na najmanju meru potencijalni sukob između načina zajedničkog korišćenja prostora.

NAPOMENE

Odvojite osetljive od potencijalno opasnih oblasti, na primer stvarajući tampon zonu između dečijeg igrališta i puta.

Smanjite uticaj vozila koja se kreću kroz prostor primenom mera za usporavanje saobraćaja kao što su suženja puta, ležeci policajci, izmene na površinama i pravcima.

Brzina vozila i doživljeno „vlasništvo“ nad putem od strane vozača je značajan doprinos riziku na putevima. Tamo gde je to moguće detaljan dizajn puta treba da obeshrabri percepciju da je put prostor rezervisan samo za automobile. Treba voditi računa da se izbegne dvosmislenost jer se nesreće često dešavaju kada vozači i pešaci imaju osećaj da je prostor njihov pa ne vode računa.

Granice prostora za igre treba da budu definisane da bi se obezbedio zajednički osećaj gde igre treba da se odvijaju.

Izlaganje malim rizicima i avanturama je važan deo odrastanja. Treba voditi računa da se obezbedi da deca mogu da uče da odmeravaju rizike umesto da pokušavate da stvorite 100% bezbedno okruženje.

Izlaganje malim rizicima i avanturama je važan deo odrastanja. Treba voditi računa da se obezbedi da deca mogu da uče da odmeravaju rizike umesto da pokušavate da stvorite 100% bezbedno okruženje.

2.4 Izbegavajte mesta koja mogu da budu klopka

Obezbeđivanje da mesto bude bezbedno i da bude doživljeno kao bezbedno zahteva da ne postoje skriveni prostori gde bi napadač mogao da čeka, ili gde bi korisnik prostora mogao da bude iznenađen.

NAPOMENE

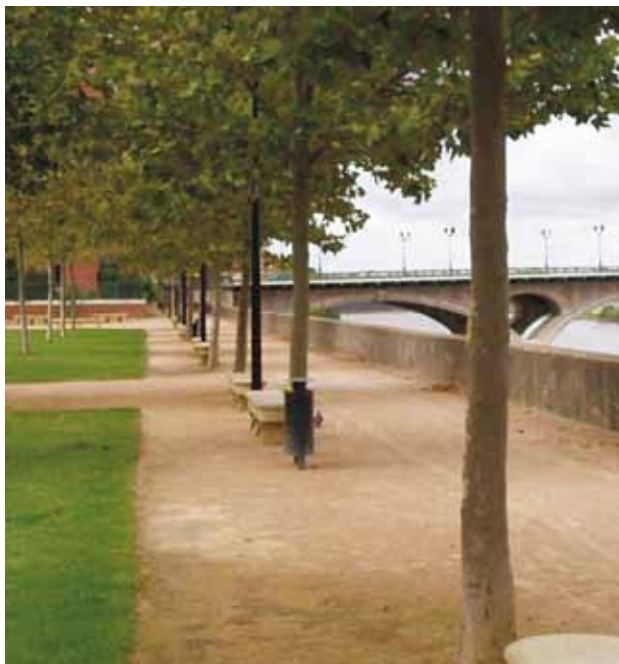
Smanjite oblasti do pešačkih staza koje nisu vidljive sa staze.

Izbegavajte postavljanje žbunja i delova uličnog pejzaža koji su viši od jednog metra, osim ako su providni.

Postavite drveće sa čistim stablom (npr. sa stablom koje se ne grana dok ne dostigne 2m visine), osim ako je potrebno da se napravi pregrada od drveća.

Kombinacija adekvatnog osvetljenja i drveća sa stablom bez grana obezbeđuje jedno bezbedno okruženje u noćnim satima.

Drveće sa stablima bez grana do visine od 1.8m može da obezbedi da postoji snažan doprinos pejzaža javnom prostoru uz istovremeno smanjivanje na najmanju meru postojanja mesta koja mogu da budu klopke.

PRINCIP 3: PODRŽAVAJTE JAČINU

Ovaj princip odražava uverenje da ako se želi da mesto ponudi izbor i bude relevantno za širi spektar potreba, ono treba da bude dizajnirano tako da bude lako za korišćenje na više načina i da odgovara čitavom nizu aktivnosti u različito vreme bez sukoba.

TEHNIKE

3.1 Definišite granice prostora

Stvaranje osećaja da prostor pruža dodatne mogućnosti svom okruženju zahteva izražavanje osećaja da je korisnik ušao u drugačiju i osobenu oblast. To može da se postigne sa zgradama, karakteristikama pejzaža, kao što su pergole, sadnice, drveće, promene materijala ili promene nivoa.

NAPOMENE

Treba voditi računa da se obezbedi da je postignuta pažljiva ravnoteža između definisanja i stvaranja prostora koji može lako da bude prikladan za pojedince ili grupe unutar zajednice (videti princip 5).

3.2 Dizajnirajte višenamenske karakteristike

Elementi unutar prostora treba da budu tako dizajnirani da mogu da se koriste na više od jednog načina.

Primeri karakteristika koje mogu da se koriste za više od jedne namene uključuju postavljanje ležaljki koje se rasklapaju u dva mesta za sedenje, zatravljene

oblasti koje mogu da se koriste kao privremeni bazeni za zadržavanje atmosferskih padavina, oblasti za igre sa loptom ili za sedenje i relaksaciju i javnu umetnost koje mogu da postanu oprema za igru.

NAPOMENE

Treba voditi računa da se obezbedi da građevinski standardi predviđaju širok spektar potencijalnih načina korišćenja oblasti.

Primer elemenata koji koriste za dvostruke namene

Održiv drenažni sistem – kao što je ovaj primer iz Perta, Australija – može da pomogne da se definiše prostor, doda interes i napravi održivije korišćenje vode.

Spektar načina korišćenja u ovoj ulici uključuje sedenje, šetanje, kupovinu, druženje, relaksaciju i mesta za život i rad.

3.3 Obezbedite više izbora

Optimizacija doprinosa koji prostor može da izvrši na ljude koji u tom prostoru borave, zavisi od spektra kvaliteta koje on nudi. Po pravilu, prostor treba da bude dizajniran tako da obuhvata širok spektar prostora koji poseduju različite karakteristike bez kompromitovanja drugih ciljeva.

NAPOMENE

Kapacitet lokacije treba uzeti u obzir kada se utvrđuje spektar načina korišćenja u cilju izbegavanja „pretrpavanja“ lokacije sa više načina korišćenja nego što je to odgovarajuće.

Kada se grupisanje načina korišćenja dešava u različitim delovima lokacije, načini korišćenja sa zajedničkim karakteristikama treba zajedno da budu grupisani. Tihi načini korišćenja, kao što su mesta za razmišljanje i mogućnosti za uživanje u prirodi treba da budu zajedno grupisani, kao što treba da bude slučaj sa interaktivnijim načinima korišćenja, kao što su mesta za šetnju i kafeterije.

3.4 Obezbedite karakteristike koje omeđavaju prostor, a ne dominiraju

Treba voditi računa da se postave oblasti za različite načine korišćenja ili grupe načina korišćenja gde one ne dominiraju prostorom ili sprečavaju druge vidove korišćenja.

Dok se ovaj prostor uglavnom koristi za kretanje i parkiranje automobila.

NAPOMENE

Poželjno je da se neki monumentalni i građanski prostori koriste samo na jedan način tako da njima dominira jedna karakteristika. Međutim, takve prostore treba tretirati kao i druge prostore sa različitim karakterom ili različitim načinima korišćenja, a ne suprotno.

Fontana u centru malog parka može da spreči da se park koristi za igranje, dok ako je postavljena na granici parka, ostatak parka mogao bi da se koristi za igranje ili za male tržišne događaje.

PRINCIP 4: POVEĆAJTE KOMFOR

Ovaj princip odražava verovanje da ako je namena mesta da u njemu uživaju korisnici, ono mora da odgovori na njihove psihološke potrebe i da se oni ne osećaju nelagodno.

TEHNIKE

4.1 Ublažite fizičku i emocionalnu nelagodnost koja prati zimske i letnje klimatske ekstreme.

Ekstremni klimatski uslovi otežavaju korišćenje javnog prostora tokom cele godine.

Ipak, više mera može da pomogne da se produži sezona korišćenja otvorenih prostora i obezbedi da više doprinose emotivnom zdravlju korisnika. Cilj

oblikovanja mesta je ne da se stvore letnji uslovi tokom cele godine, već da se stvore uslovi da se ljudi ne odvrću od korišćenja javnih prostora. Iako je dobra osunčanost od suštinske važnosti tokom zime, ona je manje poželjna sredinom leta. Da bi prostor bio na raspolaganju tokom cele godine potrebno je da se uravnoteže ova dva ekstrema.

NAPOMENE

Koristite i održavajte svetle „tople“ boje okolnih zgrada. To može da ima važan i koristan efekat na to kako se prostor doživljava, posebno tokom zime.

Izbegnite ili ublažite tunelski efekat vetra između zgrada time što ćete postaviti „prepreke za vetar“ u vidu drveća sa otvorenom krošnjom kojem ne smeta vetar.

Imajte u vidu drenažu da biste obezbedili da nema ležeće vode u prostoru, osim u za to namenjenim vlažnim delovima prostora, pošto zamrzavanje i odmrzavanje povećava rizik od klizanja.

Imajte u vidu površinski materijal koji smanjuje klizanje na najmanju meru. Stepene i strmine po pravilu moraju da imaju hrapavu teksturu.

Napravite pristupačne tople džepove u blizini zgrada koji su natkriveni, gledaju prema jugu i imaju dobar pristup suncu. Ti topli džepovi treba da imaju sedišta, stolove i drugu opremu za ulice.

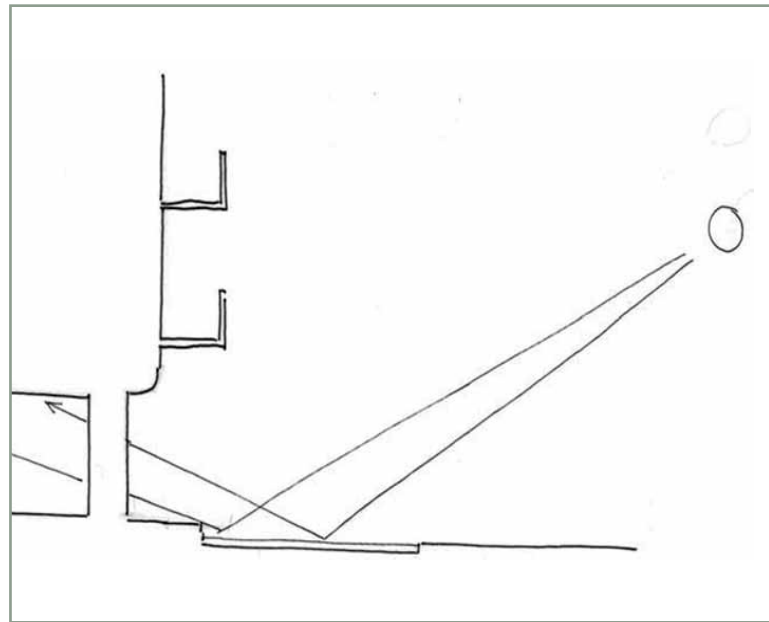
Obezbedite da prostori sadrže element vegetacije sa krošnjama da bi se obezbedilo da drveće i/ili zelenilo bude uvek vidljivo i da je očigledna sezonska promena.

Obezbedite dobru osunčanost, omogućite da sunce prodire što je moguće više u prostor da bi se obezbedilo korišćenje prostora (videti donji tekst).

Koristite sezonsko osvetljenje da biste osvetlili prostor. Birajte biljke koje rano cvetaju da biste obezbedili efikasan način da najavite proleće.

Zasadite listopadno drveće koje obezbeđuje senku tokom leta, a dozvoljava prolaz sunčevim zracima tokom zime.

Obezbedite nadstrešnice koje obezbeđuju senku od visokog letnjeg sunca, a omogućavaju niskim zracima sunca tokom zime da prođu ispod. Omogućite ljudima da se kreću oko granice prostora zaštićeni od kiše, vetra i snega.

Reflektivni bazeni mogu da budu efikasan način „ubacivanja“ sunca u mračne delove prostora.

4.2 Pregrade za zaštitu od buke i zagađenja

Osetljivim načinima korišćenja kao što su stambeni objekti mogu da budu potrebne pregrade za odvajanje od okolnog prostora, posebno na prizemlju. Od dizajna pregrade se očekuje ne samo da obezbedi funkcionalnu sposobnost pregrade da štiti od ulaska zvuka ili da sprečava pogled, već i da poboljša vizuelnu prijatnost na obe strane.

NAPOMENE

Kada zidovi čine pregradu oni treba da imaju odgovarajuću teksturu i budu u stanju da nose biljke koje rastu na njima.

Kada je potrebna vegetacija da obezbedi pregradu (npr. čuvanje privatnosti), vegetacija treba da bude izabrana tako da bude vizuelno nepropusna na nivou očiju, ali otvorena iznad njega. Ipak, treba imati na umu da se obezbedi da prostori budu dizajnirani tako da uravnotežavaju posmatranje i privatnost, tipično obezbeđivanjem dobrog posmatranja otvorenog prostora iznad prizemlja, ako je prizemlje zaštićeno pregradom.

Treba voditi računa o senkama koje bacaju zidovi da bi se obezbedilo da oni ne natkriljuju susedne vrtove ili prave ledene klopke, posebno tokom zime.

Vegetacija sama po sebi je loša zaštita od buke.

Kada se vegetacija koristi kao zaklon, treba uzeti u obzir korišćenje krošnji i biljke koje rastu pri dnu drveća u cilju očuvanja privatnosti i poboljšanja vizuelne privlačnosti.

4.3 Obezbedite relevantnu uličnu opremu

Povećanje doprinosa koji prostor može da da ljudima koji ga koriste zahteva da on može da podrži čitav niz aktivnosti. Prostor treba u najmanju ruku da ispune osnovne potrebe i održavaju dobar nivo prijatnosti.

NAPOMENE

Pružite mogućnosti ljudima da sede, a ne samo na stolicama ili sedištima.

Karakteristike kao što su stepenice ili korita za cveće mogu da obezbede neformalne mogućnosti za sedenje ako su pažljivo dizajnirani.

Obezbedite kante za smeće i stolice i stolove gde god postoji verovatnoća da će ljudi da zastanu.

Obezbedite skloništa, mape i signalizaciju, prema potrebi.

Kompozicije sedišta, javne umetnosti i pejzažnih kompozicija na ključnim raskrsnicama mogu da obezbede „mesta za odmor“ koja mogu da prekinu putovanje i učine duže distance lakšim za prelaženje, prijatnim i udobnim za puno ljudi.

4.4 Imajte u vidu javne toalete

Na javnim mestima koja se masovno koriste, posebno tamo gde se služe hrana i piće, treba voditi računa o obezbeđivanju javnog toaleta.

NAPOMENE

Takvi objekti treba da sadrže muške i ženske toalete na dobro vidljivoj i dobro osvetljenoj lokaciji.

Dobro održavanje, često čišćenje i snabdevanje potrošnim materijalom je apsolutno od suštinske važnosti.

PRINCIP 5: OBEZBEDITE SE OD PRISVAJANJA

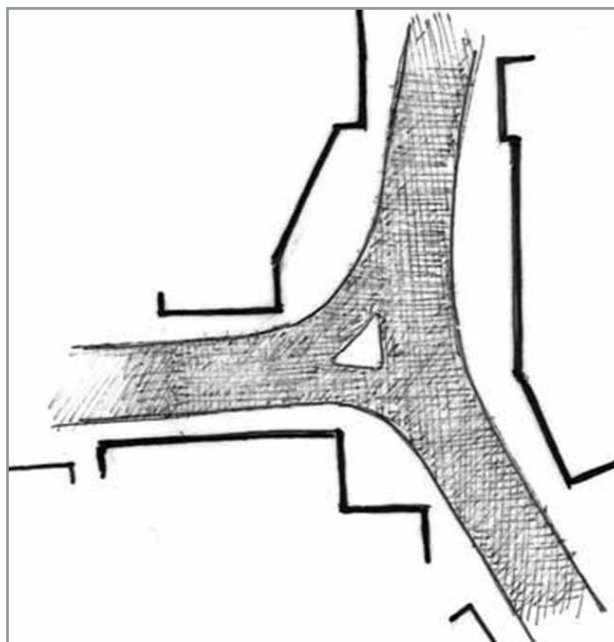
Ovaj princip odražava uverenje da je jedna od glavnih uloga oblikovanja prostora da se obezbedi da jedan određen način korišćenja ne dominira prostorom isključujući sve druge načine korišćenja. Prisvajanje može da bude namerno (kada neki korisnici zastrašuju druge tako da ovi napuštaju taj prostor) i slučajno (na primer kada put koristi veliki broj automobila koji čine pešačke staze nedobrodošlim).

TEHNIKE

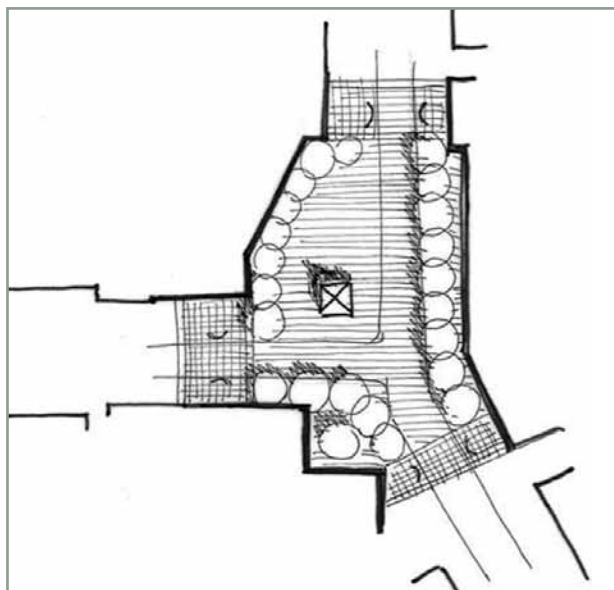
5.1 Razmišljajte o prostoru koji uključuje okolne puteve

Prostori koji su definisani zgradama ili drugim vertikalnim granicama umesto okolnim putevima, tipično imaju mnogo snažniji osećaj definicije i osoben karakter.

Stoga, oblikovanje mesta je najbolje postignuto tamo gde prostor može da bude dizajniran tako da bude doživljen da uključuje puteve koji prolaze kroz njega tako da su vozači svesni da prolaze kroz statičan prostor, a ne da se kreću pravolinijskim putem.

Vozači koji prolaze kroz ovaj prostor će pretežno biti svesni pravolinijskog puta, nemajući osećaj da prolaze kroz osobeno mesto.

Vozači koji prolaze kroz ovaj prostor biće svesni da prolaze kroz osobeno mesto.

NAPOMENE

To može da bude postignuto korišćenjem karakterističnog postupanja sa pejzažom, promenom širine kolovoza ili smeru, tretmanom površine ili signalizacije.

5.2 Napravite prepreke za vozila

Prostori koji se primarno koriste kao neformalna parkirališta automobila ne mogu da se koriste za druge svrhe. Vozila takođe oštećuju površinu prostora. Ograničavanje pristupa vozila uz istovremenu optimizaciju pristupa za pešake je od suštinske važnosti da se omogući da prostori odgovaraju drugim potencijalnim potrebama.

NAPOMENE

Stubići ili drugi objekti postavljeni na manje od dva metra treba da se postave u cilju ograničavanja pristupa vozila.

Prepreke koje blokiraju automobile takođe mogu da se koriste i kao saksije ili drugi elementi uličnog pejzsaja.

Stubići koji su postavljeni sa međusobnim razmakom manjim od 2m ograničavaju pristup vozilima.

5.3 Smanjite na najmanju meru percepcije puteva kao zona „rezervisanih za automobile“ u mirnim stambenim oblastima

Mnogim putevima dominiraju automobili i oni izazivaju sličnu percepciju kod vozača i pešaka da vozila imaju prioritet. To smanjuje funkciju puta kao društvenog prostora u okviru kojeg ljudi mogu

da igraju, druže se ili relaksiraju. U manjim, manje opterećenim ulicama (tipično sa manje od 100 vozila na čas), kreativan dizajn može da prebaci naglasak na pešake i obezbedi da se automobili kreću brzinom koja je bezbedna i da se vozači ponašaju uz dužno uvažavanje da se put deli sa drugima.

NAPOMENE

Smanjenje promena u nivoima između trotoara i puta i demarkacija granice između pešačke zone i mešovite oblasti sa barijerama za vozila, kao što je opisano u gornjem tekstu, će smanjiti percepcije da su zone namenjene isključivo automobilima

Pravolinijski karakter puta može da se prekine čestim promenama u pravcu, oblastima sa različitim površinama i varijacijama širine puta.

Postavite pejzažne objekte kao što su korita za cveće i nadstrešnice.

Postavite znake na ulazu o smanjenju brzine da bi označili zonu kao prostor koji se deli sa drugima.

Ove tehnike možda nije moguće primeniti na ulicama sa velikim intenzitetom saobraćaja

Pejzaž, signalizacija i obrada površine smanjuju utisak da je prostor namenjen samo automobilima, iako automobili mogu da nađu svoje mesto, ali pod istim uslovima koji važe i za druge korisnike

Širom Evrope ulice 'Igraj i ostani' (Play and Stay) su uobičajeni način obezbeđivanja da ulice mogu da se koriste za brojne svrhe, a ne samo za kretanje vozila, tako što se prostor dizajnira na način koji dovoljno usporava kretanje vozila da bi se rizik smanjio na najmanju meru.

5.4 Jasno razgraničite javni, polujavni i poluprivatni prostor

Često postoji fizička tenzija između okolnog razvoja i otvorenog prostora, sa vlasnicima i korisnicima razvojnih aktivnosti koji naginju ka tome da „preuzmu“ delove javnog prostora, kompromitujući njegovu sposobnost da služi široj zajednici.

NAPOMENE

Treba posvetiti pažnju izmenama u površini materijala ili pejzažnih oblasti da bi se razgraničile poluprivatne oblasti.

Polujavni prostor

Poluprivatni prostor

5.5 Razgraničite pragove, a ne ulaze

Sposobnost prostora da se izražava prema ljudima kao posebno mesto koje poziva ljude da ga koriste zavisice u velikoj meri od ljudi koji znaju da su stigli. U tom cilju tačke gde posetioci ulaze u prostor treba da izražavaju da je oblast javna, ali ipak posebna, različita i neekskluzivna.

NAPOMENE

Treba voditi računa da se obezbedi da je prostor dobro definisan i da prostor treba da ima opšte prihvaćene granice tako da ljudi razumeju, svesno ili nesvesno da su oni u definisanom mestu, sa sopstvenim karakterom.

Razgraničite pragove putem karakterističnih atributa kao što su pejzaž, površine, javna umetnost, signalizacija ili zgrade.

Treba posvetiti pažnju da se uokvire vidici na znamenitosti gde je to moguće, bilo unutar prostora ili van njega.

Jasno postavljene pragove pokazuju da je posetilac ušao u poseban prostor.

PRINCIP 6: PRUŽITE MOGUĆNOSTI LJUDIMA DA SE IZRAZE

Ovaj princip odražava uverenje da ljudi koji koriste mesto imaju pravo da se njihove vrednosti uzmu u obzir. Oni predstavljaju jedan od najvažnijih izvora emocionalne i fizičke energije koja može da se iskoristi za stvaranje značajnih mesta visokog kvaliteta.

TEHNIKE

6.1 Učesnički dizajn

Uključivanje ljudi u proces dizajna je jedan od najefikasnijih načina za razvoj osećanja vlasništva unutar zajednice. To bi pomoglo na više načina:

- ljudi razvijaju ponos u svom okruženju;
- postaju osposobljeni da pomognu u kreiranju i upravljanju drugim prostorima;
- veća je verovatnoća da će pažljivo posmatrati prostor čije su stvaranje pripomogli; i;
- veća je verovatnoća da će dobrovoljno učestvovati u njegovom održavanju;

NAPOMENE

U suštini učesnički dizajn teži da obezbedi da zajednica učestvuje u postavljanju plana dizajna, potpiše taj plan, da ima uvid u prioritete i zahteve drugih ljudi i da ima mogućnost da daje ideje ravnopravno sa drugim učesnicima.

Na mnogim mestima ne postoji zajednica koju je moguće identifikovati. Čak i kada u blizini postoji zajednica koja tu živi, često ne postoji tradicija angažovanja zajednice pa je potrebno puno pažnje da bi se ljudi ohrabрили da učestvuju u procesu dizajna.

6.2 Obezbedite prostor za uzajamno dejstvo

Pružanje ljudima mogućnosti da budu viđeni i vide druge ljude je važan cilj pretvaranja prostora u mesto.

NAPOMENE

Kafići, oblasti za odmor, stolovi, prostor za ulične izvođače, bine za pozorišne predstave i igrališta obezbeđuju mogućnosti za uzajamno dejstvo.

Potrebe se razlikuju od lica do lica, a potrebe lica će se menjati u zavisnosti od doba dana, na primer da li vole da se druže ili ne. Kao posledica toga mogu da se zahtevaju različiti kvaliteti da bi se ispunile društvene potrebe ljudi.

Ljudi se prirodno okupljaju na dobro poznatim i popularnim mestima, pa su to često najbolja mesta za kafiće, klupe i druge aktivnosti koje idu uz ljude koji posmatraju.

Prostori za predstave treba tipično da se nalaze na mestima gde ne predstavljaju smetnju po okolni prostor i gde su zaštićeni od buke i smetnji od okolnih puteva i drugih načina korišćenja prostora.

6.3 Aktivacioni prostor

Demonstriranje sposobnosti, veština i atletskih dostignuća je efikasan način da ljudi koriste prostor za sopstveno izražavanje.

NAPOMENE

Pored formalnih igrališta, u okviru prostora može da se organizuje više neformalnih načina korišćenja.

Travnjak obasan suncem može da se koristi za tajči i neformalne fudbalske utakmice. Prazni zidovi mogu da se iskoriste za košarku (sa obručom), peščani tereni mogu da se koriste za boćanje, pravljenje figura od peska ili za igru.

Ljudi se prirodno okupljaju na dobro poznatim i popularnim mestima i to ta mesta često čini najboljim za „pokazivanje“ aktivnosti koje idu uz posmatranje ljudi.

Stvaranje prostora za uzajamno dejstvo može da bude funkcija menadžmenta, kao i dizajn, kao što je ilustrovano na ovom primeru privremeno zatvorene ulice u UK.

Prostori koji obezbeđuju mogućnost ljudima da posmatraju čine mesta živahnim.

Primeri prostora koji su korišćeni za sekundarne aktivnosti

Deca se izražavaju i investiraju emocionalni kapital u svoje okruženje kroz izradu murala (Department za životnu sredinu, transport i regione, UK, 2004).

6.4 Obezbedite mogućnosti za personalizaciju

Na javne prostore utiču ljudi koji ih koriste. Omogućavanje ljudima da ostave svoj trag u prostoru može da bude efikasan način dodavanja karaktera, promociju i unapređivanje kulture mesta i može da skrene energiju koja bi u suprotnom mogla da bude izražena kroz vandalizam i pisanje grafitu.

Sadnja drveća/zelenila može da obezbedi efikasan način za personalizaciju interfejsa između javnog i privatnog carstva, kao što pokazuje ovaj primer iz Francuske.

NAPOMENE

Naručeni murali mogu da prekriju prazne zidove i pomognu u smanjivanju grafitu, posebno ako potencijalni umetnici za crtanje grafitu budu uključeni u izradu murala.

Pružite mogućnosti uličnim izvođačima i drugim uličnim umetnicima da izlažu svoje radove na otvorenom prostoru.

Treba voditi računa da se obezbedi da umetnički rad nije diskriminatoran i uvredljiv za različite grupe zajednice.

Znamenitost može da privuče slavljubive umetnike da njihova dela budu zabeležena u raznim medijima.

PRINCIP 7: POVEĆAJTE U NAJVEĆOJ MERI UŽIVANJE

Ovaj princip odražava uverenje da je jedna od glavnih uloga oblikovanja mesta da omogući ljudima da uživaju u boravku u prostoru, dajući im razlog da ne žure i povećavajući broj i kvalitet društvenih dejstava koje se dešavaju unutar tog prostora.

TEHNIKE

7.1 Omogućite izgradnju kafića/restorana

Obezbeđivanje osveženja na otvorenom prostoru može u velikoj meri da doprinese njegovoj

privlačnosti, pružajući ljudima razlog da od mesta učine odredište, da uspore i ispunjavaju osnovne fiziološke potrebe.

NAPOMENE

Kafeterijama je neophodan značajan broj prolaznika, pa stoga oni treba da se nalaze u blizini najprometnijih pešačkih staza.

U idealnom slučaju one treba da budu smeštene na severu glavnih pešačkih tokova tako da gledaju prema jugu, omogućujući gostima da uživaju u sunčevom svetlu i 'posmatraju svet koji prolazi'.

Kafići mogu sami da pretvore prostor u odredište.

Postoji snažna veza između pešačkih tokova i održivosti kafeterija.

7.2 Uključite mogućnosti za uživanje u prirodi i promenama godišnjih doba

Interakcija sa prirodom omogućava jedan od najosnovnijih načina podrške dobrobiti pojedinca i njegovom postavljanju na svoje mesto.

NAPOMENE

Odaberite drveće koje privlači ptice i insekte, što obično znači korišćenje domaćih biljaka.

Odaberite drveće i biljke koje rastu u njegovom podnožju na osnovu njihovih upadljivih i raznobojnih cvetova i/ili dramatičnih promena boja u jesen.

Promena boje i forme koje donosi promena godišnjeg oba može u velikoj meri da poveća kvalitet mesta.

7.3 Obezbedite mogućnosti za delovanje

(Pogledajte princip 6, Mogućnosti za izražavanje)

7.4 Povećajte u najvećoj meri spektar društvenih mogućnosti

Treba obratiti pažnju da posetilac koji dođe u prostor može da uživa u čitavom spektru iskustava, tako da je veća verovatnoća da će on ili ona pronaći nešto što odgovara njegovoj odnosno njenoj potrebi u to vreme, i ako je to slučaj, potrebama ljudi sa kojima su oni u društvu (deca, prijatelji itd.).

NAPOMENE

Važni društveni načini korišćenja mesta često uključuju: jelo, piće, druženje, relaksaciju, igru (dečije i sportske igre), šetnju, predavanje/učenje (na primer umetnosti ili joge), javne sastanke, ulične izvođače, umetničke izložbe.

7.5 Postavite javna umetnička dela

Javna umetnost koja je dizajnirana na odgovarajući način 'pokreće dušu' posmatrača, izražava najviše ideale zajednice iz koje dolazi, zabavlja i obrazuje ljude. Ipak, ona može i da uvredi, uznemiri, postane fokus za vandalizam i neslaganje.

NAPOMENE

Povežite bilo koju karakteristiku javne umetnosti sa njenom lokacijom tako da ona izražava nešto o lokaciji ili istoriji mesta.

Obezbedite da je karakteristika umetničkog dela vredna njegove lokacije. Ako ono zauzima centralnu lokaciju ili prekida ključni vidik, ono mora da bude dizajnirano tako da prepoznaje visok profil mesta svojoj osobenošću u pogledu veličine, materijala, dizajna.

Pružite mogućnost uličnim umetnicima i drugim izvođačima tako što ćete omogućiti da prometne pešačke zone budu dovoljno široke da omogućavaju ljudima da se zaustave i uživaju u izvođenju umetničkog dela bez blokiranja puta.

Obezbedite mogućnosti za spoljne umetničke izložbe.

Uzmite u obzir postojeće zgrade i strukture kao umetničko platno. Ako u održavanje zgrade spada i njeno krečenje, tada treba razmisliti o korišćenju boja koje dopunjuju boje u okruženju, dodajući karakter i interes za tu oblast. To je tehnika koja je imala veliki efekat u Tirani, Albanija. Takođe razmotrite mogućnost da naručite murale koji će prekrivati prazne zidove.

Vodite računa da koristite prirodne energije kao što su bacanje senke od sunca ili kretanje koje je nastalo usred vetra, kao dopunski element u aktivaciji javne umetnosti. To je detaljnije razmotreno u delu 9.

Treba posvetiti pažnju da se obezbedi da umetničko delo nije diskriminatorno ili uvredljivo za različite delove zajednice.

Tamo gde je to moguće, karakteristike umetničkog dizajna mogu da poseduju međusobnodejstvo. Treba posvetiti pažnju dizajniranju skloništa, sedišta, opreme za igranje ili ograde oko drveća, ne samo kao praktičnih karakteristika, već i kao skulpturalnih komponenti.

Javna umetnost može imati svečan, građanski karakter, ili da bude bezbrižna.

Javna umetnost može da zabavi.

Javna umetnost može da uveseljava.

PRINCIP 8: JAČANJE OSEĆAJA MESTA (GENUS LOCI)

Ovaj princip odražava verovanje da svako mesto treba da ima svoj jedinstveni identitet, gde svako mesto odražava svoju lokaciju, u Evropi, na Kosovu i u određenom gradu sa sopstvenim nasleđem, pejzažom i klimom.

TEHNIKE

8.1 Pričanje 3D priča

Skoro svako mesto ima svoju istoriju. Ono ima bivšu ili sadašnju namenu, koja je bila postavka za događaje koji su bili od velikog i istorijskog, ili malog i ljudskog interesa.

Pretvaranje tog prostora u mesto zahteva prepoznavanje tih priča i njihovo izražavanje kroz postavke koje nisu samo reči, već i umetničke kompozicije koje odražavaju ili evociraju priču.

NAPOMENE

Treba povesti računa da se obezbedi da istorija bude tačno predstavljena.

Takve postavke pružaju mogućnost za pomirenje i prepoznavanje različitih videnja istorije, oko kojih je zajednica podeljena.

Primer pričanja 3D priče iz Australije pokazuje obalske oblasti i ponosno nasleđe.

8.2 Naglasite komponente nasleđa lokacije

Treba posvetiti pažnju očuvanju komponenti nasleđa i izražavanju njihove važnosti za korisnike prostora. Komponente nasleđa mogu da budu zgrade, spomenici, ostale strukture, drveće ili druge pejzažne karakteristike.

NAPOMENE

Karakteristike nasleđa mogu da budu naglašene na više načina, uključujući njihovo očuvanje, zaštitu i opravku, ili izgradnjom zgrada ili pejzažnih elemenata koje uokviruju komponentu nasleđa.

Karakter ovog prostora u velikoj meri duguje zahvalnost svom odnosu sa susednim istorijskim zgradama.

8.3 Lekcije iz lokalnog konteksta

Svaka oblast ima sopstvenu karakterističnu arhitektonsku i pejzažnu paletu. Treba posvetiti pažnju da se ta paleta iskoristi da se obezbedi da prostor odražava svoju lokaciju gde god je to moguće. Korišćenje domaćih stabala i materijala za zgrade, kao i kompozicija pomažu da se stvori karakter za prostor koji snažno izražava osobenost regiona i treba da budu korišćeni osim ako za to ne postoji dobar razlog.

PRINCIP 9: ISKORISTITE PRIRODNU ENERGIJU

Ovaj princip odražava uverenje da prirodna energija koja deluje na lokaciju, kao što su kiša, hidrologija, vetar i sunce, predstavljaju i resurs koji može da se iskoristi da se poveća interes i vitalnost lokacije, i potencijalni problem koji mora da se prevaziđe. Odgovorajući dizajn može da smanji probleme i obezbedi da ta energija bude iskorišćena da se suštinski podrži privlačnost mesta.

TEHNIKE

9.1 Kiša i drenaža

Podrška visokom kvalitetu pejzaža uz smanjenje na najmanju merupotrebe za vodom zahteva pažljivo korišćenje kiše i drenaže. Postoji više dizajnerskih tehnika koje mogu da obezbede da se kiša iskoristi za unapređivanje vizuelne dopadljivosti prostora, da se on učini udobnijim za boravak, i koji može da podrži biološko zdravlje oblasti.

Tu spadaju:

- Kišne bašte i prirodnonavodnjavanje. Kišne bašte su pejzažne prijemne oblasti za drenažu kroz koje se kiša filtrira da bi se napunile gornje granice podzemnih voda i/ili drenažni sistem. Ovo prirodno navodnjavanje obezbeđuje filtriranje na licu mesta za navodnjavanje vegetacije na terenu. To su načini za održavanje visokog standarda pejzaža sa minimalnim mehaničkim navodnjavanjem. Kišne bašte i prirodno navodnjavanje vraćaju posledice održavanja na izvor problema. Iako to može da zahteva veće resurse za održavanje kišne bašte ili sistema prirodnog navodnjavanja, s druge strane dolazi do smanjivanja dotoka nizvodno sve do vodenih površina koje primaju tu vodu.
- Bazeni za zadržavanje vode i udoline. Razvoj skoro nepromenljivo povećava veličinu nepropusne površine na zemljištu koje je predmet razvoja. To povećava brzinu sa kojom kišnica napušta lokaciju, povećavajući rizik od štetnih poplava i količine zagađivača koje nosi voda. Bazeni za zadržavanje vode i udoline usporavaju i tretiraju kišnicu da bi se obezbedilo da kada ona napusti lokaciju to čini brzinom i u količini koja smanjuje rizik od štete i bliže odražava formu koja je postojala pre razvoja. Ovi bazeni i udoline treba da se nalaze duž drenažnih pravaca koji prolaze kroz lokaciju.
- Treba voditi računa o pažljivom dizajniranju oblika zemljišta i izboru materijala. Treba voditi računa o vegetaciji koja povećava maksimalno potencijal bazena.

- Ogledalni bazeni. Stalne ili prolazne vodene površine pružaju mogućnosti da se reflektuje svetlo, što dodaje interes i karakter prostoru.
- Fontane, slapovi, vodopadi. Prisustvo tekuće vode, bilo stalno ili samo posle kiše, stvara mogućnost

da se obezbedi da pejzaž ne bude samo viđen, već i da se čuje. To takođe u velikoj meri doprinosi vizuelnom interesu i karakteru prostora. Tekuća voda je veoma efikasan način za rashlađivanje tokom leta.

Primeri održivih drenažnih sistema koji mogu da učin efikasnijim korišćenje raspoložive vode i povećaju privlačnost oblasti.

Predlog za postojeći kanal za navodnjavanje koji ima za cilj pravljenje slapova i dodavanje u kanal kamenja koje je isprala reka, da bi se dodalo kretanje i zvuk kvalitetu koji pruža kanal svom okruženju i uokvirava ga odgovarajućom obalskom vegetacijom.

9.2 Svetlo i senka

Sunčevo svetlo tokom zime i senka tokom leta u velikoj meri doprinose upotrebljivosti prostora. Pored gore pomenutih pitanja u vezi sa komforom i uživanjem, korišćenje svetla može da doprinese privlačnosti mesta.

- Strukture koje stvaraju senku. Strukture koje bacaju senku koje su dizajnirane na odgovarajući način mogu da bacaju oblike na tlo koje se menjaju tokom dana i daju značajan doprinos karakteru oblasti.
- Svetlost koja prolazi kroz drveće može da obezbedi divnu prošaranu svetlost na tlu ispod drveća koja značajno doprinosi doživljavanju mesta.

Pažljivo korišćenje prošarane senke i refleksije može puno da doprinese kvalitetu prostora.

PRINCIP 10: OBEZBEDITE ODRŽIVO ODRŽAVANJE

Ovaj princip odražava uverenje da mesta prirodno stare i da su podložna habanju i trošenju. To dodatno odražava uverenje da ova mesta treba da budu dizajnirana tako da mogu lako da se održavaju u okviru resursa koji su na raspolaganju zajednici.

TEHNIKE

10.1 Jednostavnost

Treba posvetiti pažnju obezbeđivanju da postavke mogu da budu samoodržavajuće ili da zahtevaju

9.3 Vetar

Vetar može da bude štetan ali je takođe potreban za ventilaciju mesta i zaustavljanje slojevitosti temperatura u zatvorenim prostorima. Tehnike za ublažavanje tih ekstrema i korišćenja vetra koje doprinose karakteru prostora uključuju:

- Vetrodelnice. Visoke zgrade mogu da stvore turbulenciju i tunelske efekte vetra između njih. Jedna od najefikasnijih tehnika za ublažavanje ovog efekta je sađenje drveća koje ima ulogu vetrodelnice.
- Treba posvetiti pažnju izboru biljaka koje mogu da izdrže jače vetrove nastale usled tunelskog efekta.
- Baneri, zastave i zvončići. Njihovom upotrebom dobija se efikasan način za dodavanje kretanja, boje i zvuka prostoru.

Kretanje uzrokovano vetrom, zvukom i svetlošću se koriste za stvaranje velikog efekta na ovoj umetničkoj postavci na Novom Zelandu.

samo ograničeno održavanje. Kada je to moguće, mehaničke komponente treba izbegavati, na primer drenaža i vodeni tokovi treba pre da koriste gravitaciju nego ispumpavanje.

10.2 Korišćenje materijala iz lokalnih izvora

Domaće biljke su prema definiciji najbolje prilagođene lokalnim uslovima i kao takve treba da se koriste, osim ako postoji dobar razlog da se to ne učini. Slično, lokalni kamen je po pravilu najjeftiniji kada se radi o ceni transporta i treba ga koristiti osim ako ga njegova cena i karakteristike čine nepogodnim.

10.3 “Manje je više”, svuda gde je to moguće“

Treba posvetiti pažnju intervencijama u odnosu na izražen i dogovoren dizajnerski plan, umesto da se padne u iskušenje da se dizajnira samo da bi se dizajniralo i izrazile ambicije dizajnera.

10.4 Uzmite u obzir dalje implikacije

Jednostavno prebacivanje problema nizvodno nije održivo održavanje. Tamo gde je moguće treba posvetiti pažnju obezbeđivanju da se problem tretira na izvoru, a ne nizvodno. To posebno znači da upravljanje kišnicom podrazumeva zadržavanje što je moguće viš zagađivača i smeća na samoj lokaciji umesto da se dozvoli da smeće ode nizvodno i da se bujične vode ublaže pomoću atmosferskih bazena (videti gornji tekst) ili pomoću drugih mera urbanističkog dizajna za regulisanje vode.

10.5 Koristite mogućnosti da povećate veštine lokalne zajednice

Učestvovanje u procesu planiranja i dizajniranja je efikasan način za podučavanje ljudi kako je stvoren javni prostor. Posle dizajniranjaprostora, organizacione i dizajnerske veštine koje su prenete zajednici, može ista ta zajednica da iskoristi da biučestvovala u održavanju i evoluciji tog prostora kako godine budu prolazile i njihove potrebe se budu menjale

10.6 Koristite doprinose u vidu aktivnosti

Znanje i rad su investicije koje ljudi mogu da ulože u svoje okruženje i treba ih koristiti kao način održivog održavanja mesta.

10.7 Uzmite u obzir fazne aktivnosti

Treba posvetiti pažnju redosledu sprovođenja različitih intervencija. Ako je pravilno preduzeta, prva faza se vidi kao stvaranje momenta i postizanje određenih važnih ciljeva, koja zatim može da pomogne da se otključaju drugi resursi koji mogu da imaju važnu ulogu u realizaciji i održavanju projekta. Neki ključni faktori koji mogu da omoguće kreatoru

mesta da otključa ove resurse kada odlučuje o faznim intervencijama su:

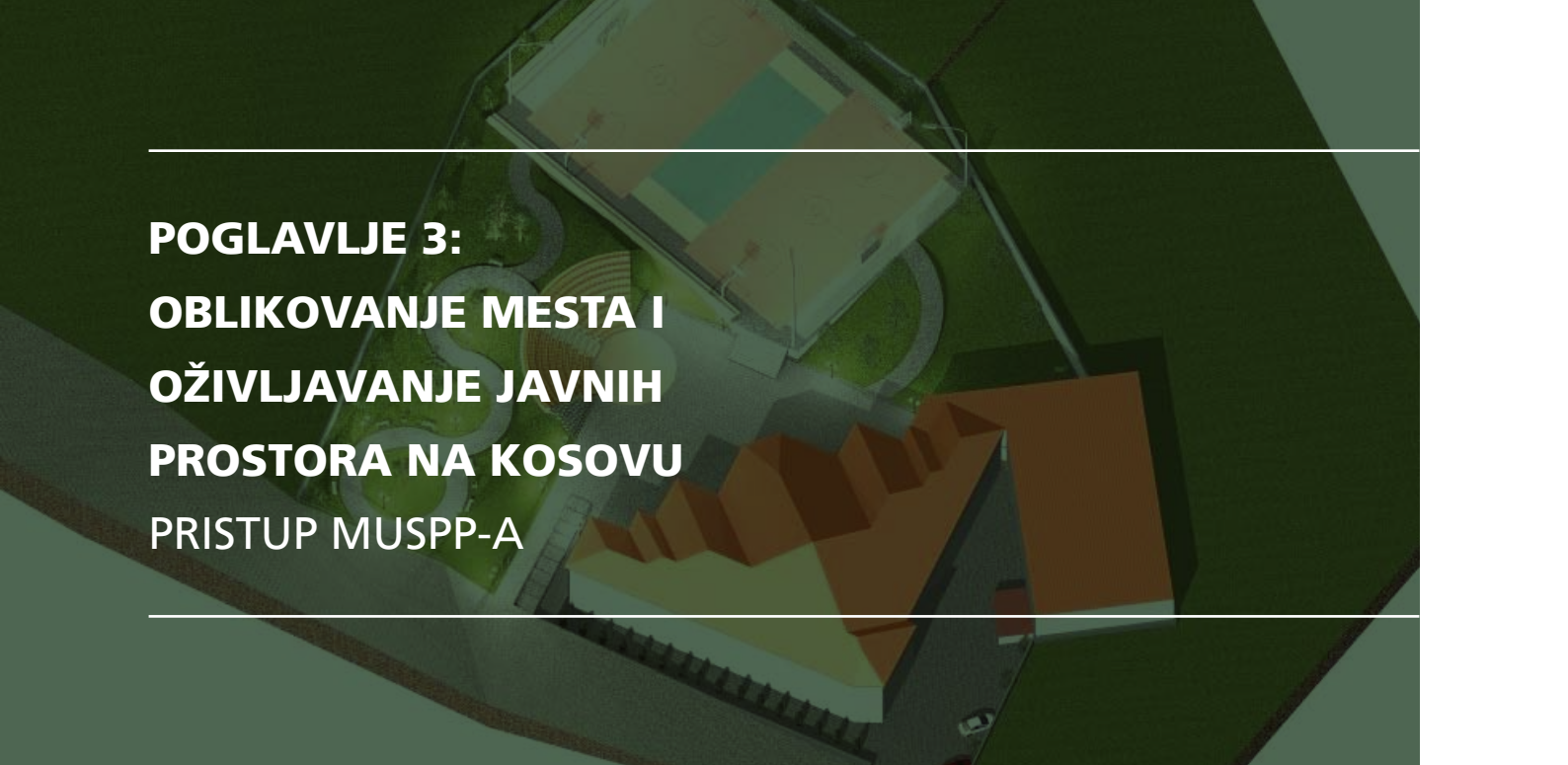
- “Sjajan potez”, intervencija koja je najfotogeničnija će često pomoći da se promeni način na koji ljudi doživljavaju oblast i stvoriti osećaj pozitivnog momenta koji će pomoći pokretanje privatnih investicija i dobijanje publiciteta za razvoj.
- Javna svest – često postoji osećaj u zajednici o tome koja su pitanja relativno važnija od drugih. Ukoliko to imate na umu kada pravite redosled intervencija, to može da pomogne stvaranju osećaja u zajednici da intervencija odgovara na njihove zabrinutosti.
- Uravnotežite elemente koji stvaraju troškove (npr. parkovi, javna umetnost, radovi na uličnom pejzažu) i elemente koji akumuliraju kapital (razvoj za prodaju ili izdavanje) u svakoj fazi, tako da u svakoj fazi zajednica vidi šta se dešava i da od toga nemaju koristi samo privatni izvođači. Takođe treba pokloniti pažnju dogovoru sa izvođačem da bi se osiguralo da oni obezbeđuju i učestvuju u upravljanju elementima od kojih i javnost ima korist.

NAPOMENE

Izrada i održavanje murala, održavanje vrtova i pejzaža, prikupljanje lokalnog znanja, širenje informacija o dizajnerskom procesu, organizacija događaja, su investicije koje su uložili ljudi u svoje mesto.

Korporacijsko sponzorstvo može da bude efikasan način za kompanije da demonstriraju da su dobri korporacijski građani. Ipak, treba posvetiti pažnju obezbeđivanju da reklamiranje ne prekrije javno bogatstvo koje korporacija sponzorise.

Kada ne postoji tradicija uključivanja zajednice, potrebno je posvetiti veću pažnju ohrabivanju ljudi da učestvuju i investiraju.

POGLAVLJE 3: OBLIKOVANJE MESTA I OŽIVLJAVANJE JAVNIH PROSTORA NA KOSOVU PRISTUP MUSPP-A

Kao što je nekoliko puta pomenuto u ovom dokumentu, „oblikovanje mesta“ se odnosi na proces dizajniranja putem kojeg možemo da omogućimo ljudima da dobiju više od svojih sredina i uživaju da budu u ‘mestima’, a ne samo u ‘prostorima’ kroz koje prolaze.

O javnim urbanim prostorima na Kosovu obično niko ne vodi računa, niko ih ne voli, ne ceni, ne koristi ili nedovoljno koristi. Oni se tipično vide samo kao mesta kroz koje se prolazi i koja se tretiraju samo kao neformalna parkirališta automobila, a negde i kao odlagališta smeća. Prostor postaje mesto kada njegov značaj i kvalitet premaši njegovu osnovnu namenu. Slab kvalitet javnih prostora je primećen tokom svih ovih godina, a poboljšanjima javnih prostora se posvećuje pažnja putem kapitalnih investicionih projekata (KIP).

Tokom sprovođenja Programa podrške prostornom planiranju opština (MuSPP) realizovano je više KIP. Ideja je bila da se pruži finansijski podsticaj opštinama da realizuju kapitalne investicione projekte koji su identifikovani u njihovim razvojnim planovima. Jedan od ciljeva bio je jačanje opštinske posvećenosti u realizaciji projekata koji su u skladu sa identifikovanim prioritetima i smanjivanje pojave ad hoc investicija. Kapitalni investicioni projekti odražavali su predloge planova i uključivali dizajn, tenderski postupak, realizaciju i praćenje radova. Ovi projekti su doprineli izgradnji kapaciteta i integraciji radova u različitim sektorima u opštinama.

Projekti su realizovani kroz sporazume sufinansiranja između opština i MuSPP/UN-Habitata. Fokusi

projekata su uglavnom bili na poboljšanje javnih prostora, bezbednih pristupa školama, školskim dvorištima i ublažavanju rizika od poplava. Učešće javnosti i izgradnja kapaciteta bili su važni elementi KIP. Sledeći cilj bio je da se direktno uključe korisnici i da se izgradi osećaj vlasništva i osećaj odgovornosti za upravljanje tim javnim prostorima. Ceo proces planiranja i realizacije karakterisalo je povećano učešće i transparentnost. Glavna odgovornost za razvoj i realizaciju projekata bila je na opštinama, ali uz doprinos i podršku osoblja MuSPP.

Spisak kapitalnih investicionih projekata koji su završeni i koje su sufinansirali MuSPP i partnerske opštine je sledeći:

1. Junik - Izgradnja školskog dvorišta “Kuvendi i Junikut”
2. Uroševac - Projekat smanjivanja rizika od poplava “Poboljšanje rečne obale „Ura e Dudit”
3. Prizren - Revitalizacija ulice “Farkatareve”
4. Mitrovica - Bezbedan pristup školi “Meto Bajraktari”
5. Mitrovica - Zeleni koridor reke Ljušta
6. Peć - Sanacija Trga “Skënderbeu”
7. Elez HanElez Han - Rekonstrukcija centra grada

Priprema svih kapitalnih investicionih projekata u okviru MuSPP ispoštovala je neke uobičajene principe i procedure. One se odnose na proces

identifikacije KIP, transparentnost izbora i kvalitet dizajna. Ti aspekti su prezentovani u donjem tekstu.

CILJEVI PROJEKTA

Ciljevi projekta su generalno bili jasno postavljeni i ispoštovani. Projekti koji su bili rezultat procesa planiranja su se bavili prioritetima i doprineli su suštinskom razvoju opština. Njihova svrha bila je da se stvori bolje okruženje i poboljšan kvalitet života stanovnika. Projekti su imali za cilj da smanje uticaj poplava, smanje rizik od saobraćajnih nesreća, poboljšaju bezbednost pešaka i učine javne prostore privlačnijim i pristupačnijim.

Projekti su promovisali uključivanje u procesu planiranja i odlučivanja. Transfer znanja i izgradnja kapaciteta bili su ključni elementi u svim projektima. Ključni aspekt bio je i promocija dobrog upravljanja kroz učenje u toku rada.

ORGANIZACIJA PROJEKTA

U početnoj fazi projekata osnovane su upravni odbori za projekte i tehničke radne grupe, sa namerom da učestvuju u identifikaciji, dizajnu i sprovođenju projekata.

U ovim grupama postoji široka zastupljenost iz različitih sektora u opštinskoj organizaciji. Učestvovanje predstavnika različitih sektora se ipak razlikovalo tokom vremena. Nivo učestvovanja u tehničkim radnim grupama bio je veoma povezan sa radnim opterećenjem, a ponekad i sa ograničenim ljudskim resursima u opštinama. Osnivanje projektnih upravnih odbora i tehničkih radnih grupa stvorilo je dobru platformu za neophodnu saradnju i integraciju različitih sektora u KIP.

METODOLOGIJA

Uključenje, transparentnost i učestvovanje javnosti su bili obezbeđeni tokom celog procesa, posebno tokom identifikacije pitanja kojima treba posvetiti pažnju, izbora oblasti intervencija i izrade koncepta dizajna. Projekti su koristili čitav niz učesničkih tehnika planiranja, inovativnih i isplativih dizajnerskih standarda i tehnika upravljanja projektima. Ugovaranje i realizacija radova su obavljani u skladu sa standardnim postupcima. Glavna odgovornost za razvoj i sprovođenje projekata bila je na opštinama. Osoblje MuSPP samo je pružalo podršku.

Radna metodologija „pomoći na radnom mestu“ pružila je priliku za bolje korišćenje resursa i doprinošenje izgradnji kapaciteta pojedinaca i partnerskih institucija.

Proces planiranja i realizacije kapitalnih investicionih projekata (KIP) uključivao je sledeće glavne korake:

1. Identifikacija potencijalnih projekata
2. Izbor projekta koji će biti realizovan
3. Dizajniranje i izrada projektne dokumentacije
4. Priprema tenderske dokumentacije
5. Tenderski postupak
6. Sprovođenje i nadzor nad radovima

Slično projektima planiranja, realizacija svih kapitalnih investicionih projekata trajala je mnogo duže nego što je na početku očekivano. Jedan od ključnih razloga mogao bi da bude taj što je planirano vreme bilo previše ambiciozno i nije uzimalo u obzir nepovoljne uslove i rizike. Vremenski aspekt je takođe bio potcenjen od strane izvođača radova. Izvođenje radova tokom zimskog perioda bilo je obustavljeno zbog loših vremenskih uslova, dok su nerešena imovinska pitanja i složenost radova takođe doprineli značajnim kašnjenjima.

SUFINANSIRANJE

Princip sufinansiranja je primenjen na sve kapitalne projekte. Kroz sporazume o saradnji, partnerske opštine i MUSPP su se dogovorili da podjednako učestvuju u finansiranju realizacije projekata.

IDENTIFIKACIJA

Identifikacija projekta je urađena na puno različitih načina, kroz proveru oblasti, radionice ideja, razmatranje prioriteta i bavljenje nekim ključnim temama, npr. mobilnošću, bezbednošću na putevima, poboljšanjem javnih prostora itd. Identifikacija aktivnosti je takođe proizašla iz izrade razvojnih planova i projekata upravljanja procenom rizika od katastrofa (UPRK). Uključivanje, transparentnost i učestvovanje javnosti su obezbeđeni tokom faze identifikacije, koja je trajala od 4 do 10 nedelja. Nije bilo neslaganja između planiranog i stvarnog vremena koje je bilo potrebno za ovu fazu.

IZBOR

Proces izbora projekta je sproveden na učesnički i transparentan način i uključivao je radionice i javne konsultacije. Opštine su imale glavnu odgovornost za upravljanje procesom izbora. U nekim slučajevima predlozi projekata su takođe predstavljani Komisiji za procenu koja je bila savetodavno telo koje su činili predstavnici Udruženja kosovskih opština (UKO), donatora-Sida, Ministarstva za životnu sredinu i prostorno planiranje (MŽSPP) i MuSPP. Predstavljani projekti su morali da ispune definisane kriterijume za razvoj KIP i da budu u skladu sa ciljevima MuSPP. Vreme koje je bilo potrebno za proces izbora bilo je različito od projekta do projekta i trajalo je od 5 do 16 nedelja.

DIZAJN

Dizajnerski deo posla je urađen ili sopstvenim snagama od strane opštinskog osoblja uz pomoć osoblja MuSPP, ili angažovanjem spoljnih eksperata. U slučaju angažovanja spoljnih eksperata, osoblje MuSPP je pomagalo opštinskom osoblju tako što je kontrolisalo kvalitet rada. U nekim slučajevima dizajnerski posao je obavio MuSPP uz pomoć opštinskog osoblja. Informacije dizajnu i ostale relevantne informacije o projektima prezentovane su učesnicima na javnim sastancima i radionicama. Vreme koje je bilo potrebno kretalo se od 9 do 20 nedelja. Razlike u vremenu koje je bilo potrebno za dizajnerski posao uglavnom su bile posledica veličine i složenosti projekta.

TENDERSKA DOKUMENTACIJA

Na osnovu crteža i drugih specifikacija, opštinsko osoblje je pripremalo tendersku dokumentaciju, uključujući predmer i predračun (PiP). U nekim slučajevima MuSPP je pomagao opštinskom osoblju u pripremi tenderske dokumentacije. Vreme koje je bilo potrebno za pripremu tenderske dokumentacije kretalo se od 3 do 24 nedelje. Razlike u vremenu koje je bilo potrebno su uglavnom bile posledica veličine i složenosti projekata.

TENDERSKI POSTUPAK

Tenderski postupak projekta su sprovodile partnerske opštine u skladu sa postojećim vladinim pravilima i smernicama. Generalno, dobijano je 3 do 7 ponuda za različite projekte. Procenu podnete tenderske dokumentacije su radile opštine. Opštine su sprovodile izbor izvođača radova i pripremale svu ugovornu dokumentaciju. U većini slučajeva

izabrana je najniža ponuda, u skladu sa zahtevima Zakona o nabavkama.

Izbor najpovoljnijeg ponuđača je bio razlog za brigu pošto je često imalo ozbiljne posledice po kvalitet radova i njihovo trajanje.

Tenderski postupak je trajao od 6 do 9 nedelja.

IZVRŠENJE I NADZIRANJE RADOVA

Projekte su realizovali izabrani izvođači uz nadzor od strane opština. Uloga osoblja MUSPP tokom realizacije bila je da pomogne opštinama u nadzoru nad izvođenjem radova. Timove za praćenje i nadziranje radova su osnivale partnerske opštine. Učinak i kvalitet radova su proveravani kroz redovne posete lokaciji radova. Generalna zabrinutost osoblja MUSPP bila je to što je podrška opštinskom osoblju u nadzoru nad radovima bila težak zadatak. Razlog za ovu zabrinutost je uglavnom slab učinak i izvođača i opštinskih nadzornika. Situacija u pogledu radnog opterećenja nadzornog inženjera i angažovanje na drugim zadacima ometali su nadzor nad radovima i zahtevali dodatno angažovanje osoblja MUSPP na ovim zadacima. Neslaganja u predmeru i predračunu i crtežima su takođe stvarala probleme za pravilan rad na nadzoru.

PRAĆENJE I PROCENA

Po okončanju svih projekata, timovi MuSPP su sprovedeli anketu zadovoljstva građana da bi utvrdili u kojoj meri su kapitalni projekti doprineli poboljšanju životne sredine i da bi prikupili mišljenja građana o mogućim aspektima koji treba da budu uzeti u obzir u budućnosti. Dok su u svim slučajevima građani izražavali svoje pohvale kada se radi o prirodi projekata, u nekim slučajevima stavljen je jači naglasak na kvalitet radova i materijala. To ponovo ukazuje na aspekt najniže cene koji ne garantuje kvalitet i planirani vremenski raspored.

**PRIMERI
POBOLJŠANJA
JAVNIH PROSTORA
U KOJIMA
JE UČESTVOVAO
MUSPP**

POBOLJŠANJE SPORTSKIH TERENA I ŠKOLSKOG DVORIŠTA U SREDNJOJ ŠKOLI "KUVENDI I JUNIKUT" U JUNIKU

IZJAVA O PROBLEMU I CILJ PROJEKTA

Tokom proslave obeležavanja Svetskog dana Habitata koja je održana u Juniku oktobra 2009. godine, đaci osnovne i srednje škole su naglasili potrebu za izgradnjom sportskih i rekreacionih terena. Nedostatak sportskih i rekreacionih kapaciteta je takođe istaknut u profilu opštinskog razvojnog plana (ORP), a planu za realizaciju tih kapaciteta je dat prioritet.

Ima više razloganavedenih u ORP i WHD'09 zbog kojih je izabran projekat za poboljšanje školskog dvorišta i izgradnju sportskih terena u srednjoj školi, kao što su:

- Nedostatak sportskih i rekreacionih kapaciteta u Juniku
- Nedostatak zemljišta u opštinskom vlasništvu za javne prostore i kapacitete
- Aktivno interesovanje mladih za sport i kulturu
- Nova školska zgrada je izgrađena na opštinskom zemljištu, ali projekat nije uključio organizaciju i razvoj oblasti oko škole

- Projekat je rezultat procesa izrade ORP
- Školska zgrada je blizu centra urbane zone i lako je pristupačna

Ciljevi realizacije projekta bili su zasnovani na sledećim rukovodećim principima:

Princip 6/ Pružiti mogućnosti ljudima da se izraze

Princip 7/ Povećati zadovoljstvo

- Stvaranje oblasti za uživanje i rekreaciju
- Uključivanje javnosti i omladine u proces dizajna

Princip 10/ Obezbeđivanje održivog održavanja

- Organizacija boljeg upravljanja otpadom i podizanje svesti o održavanju školskog dvorišta i generalno životne sredine.

Princip 3/ Omogućiti jačinu

- Obezbediti bolje uslove u spoljašnjem školskom prostoru za pešake, đake i lica sa posebnim potrebama.

- Podizanje svesti o korišćenju nemotorizovanog transporta

PROCES I ANALIZE

Proces KIP je razvijen uz učešće ključnih aktera, uključujući: đake, roditelje, nastavnike i aktiviste koji su učestvovali na dve radionice.

Na prvoj radionici su pripremljene neki idejni predlozi za lokaciju projekta kroz rad u grupi. Prednosti, slabosti, mogućnosti i pretnje u vezi sa tom oblašću su identifikovani kroz SWOT analizu, Svi učesnici su popunili upitnike, što je omogućilo da se dobije slika postojeće situacije u pogledu ciljeva projekta. Na drugoj radionici dizajnirana su dva scenarija sa idejnim predlozima zasnovana na radu i rezultatima prve radionice. Razlika između njih bila je ta što je prvi scenario bio više orijentisan na sport, uključujući dva velika sportska terena, dok je drugi bio orijentisan na kulturu sa otvorenim bioskopom i prostorom za uživanje.

Sugestije koje su date na drugoj radionici da se kombinuju prvi i drugi scenario imale su za rezultat treći i konačni scenario. Njega je napravilo opštinsko osoblje uz podršku profesionalaca iz UN-Habitata koji su saradivali u svim fazama dizajna i realizacije projekta.

KONAČNI DIZAJN I REALIZACIJA

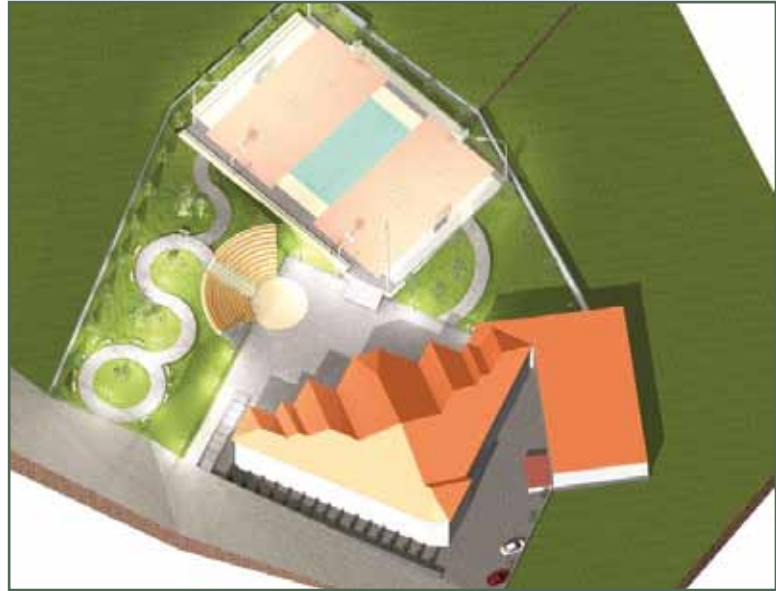
Projekat je prošao kroz sve faze odobravanja, javne diskusije i konačan dizajn. On je prihvaćen pa je potpisan sporazum o sufinansiranju između Opštine Junik i UN-Habitat/MuSPP.

Za izvođenje projekta je raspisan tender. Opština Junik je upravljala procesom i uspešno završila projekat u skladu sa uslovima i važećim standardima.

REZULTATI

- Izgrađeni su sportski i rekreacioni tereni kao i prostor za razonodu za đake i za javnost.
- Izgrađena je multifunkcionalna oblast namenjena za različite svrhe kao što su: koncerti, pozorišne predstave, sportske igre, vašari, umetničke izložbe itd.
- Bolje postupanje sa otpadom kroz postavljanje kanti za smeće čime se obezbeđuje čistija sredina.

- Izgrađen je sistem za odvođenje kišnice koji smanjuje rizik od leda tokom zime, a smanjeno je i zagađenje prašinom i blatom.
- Mladi su osposobljeni kroz učesnički izbor i razvoj projekta.
- Društveni život je poboljšan za različite starosne i socijalne grupe.

3 dimenzionalni model konačnog projekta

Situacija 1 projekta: Pre

Situacija 1 projekta: Posle

UROŠEVAC - PROJEKAT SMANJENJA RIZIKA OD POPLAVA I POBOLJŠANJA KORITA REKE NERODIMKE

IZJAVA O PROBLEMU I CILJ PROJEKTA

Opština Uroševac je usvojila urbanistički plan razvoja (UPR) 2009. godine. Posle njegovog usvajanja opština je zajedno sa MuSPP odlučila da obogati ovaj dokument sa izveštajem o proceni rizika od katastrofa. Tokom procesa obogaćivanja UPR sprovedeno je ispitivanje terena i identifikovano nekoliko plavnih oblasti. Kao posledica toga angažovan je spoljni konsultant da izradi hidrološku studiju i predloži dalje aktivnosti. Posle usvajanja ovog dokumenta, kao dodatni deo UPR, izabrano je naselje „Ura Dudit“ za lokaciju projekta. MUSPP je posle toga obezbedio tehničku podršku opštini za redizajniranje rečnog korita i okolnog javnog prostora.

Svrha projekta bila je da se demonstrira metodologija za formulaciju, pripremu, dizajn i realizaciju projekta

kroz učesnički pristup za smanjenje rizika od poplava i poboljšanje javnih prostora, na osnovu usvojenih planskih dokumenata. Projekat je lociran na južnoj strani urbane oblasti i dizajniran je kroz proces javnih konsultacija. Zajednica je aktivno učestvovala u celom procesu. Projekat je izabran na osnovu prioriteta UPR koji su uključivali: ‘Smanjenje rizika od poplava’, ‘Zaštita reka’, ‘Poboljšanje zelenih koridora’.

Cilj je bio da se oživi vizija grada (naveden u UPR), a njegova realizacija je zasnovana na principima i tehnikama oblikovanja mesta, a neki od njih su sledeći:

“Uroševac je mesto u kojem građani žive u ekološkoj i bezbednoj sredini“. To je trebalo da bude urađeno u skladu sa sledećim:

Princip 9/ Koristite prirodne energije

- Smanjivanje rizika od poplava i poboljšanje prostora oko reke.

Princip 7 / Povećajte uživanje

- Poboljšanje oblasti za pešake, bicikliste, roleraše itd. koje promoviše nemotorizovanokretanje, smanjenje zagađenja i poboljšava kvalitet života starih ljudi, dece i socijalnih grupa.
- Izgradnja oblasti za svakoga: za mlade, stare, žene, muškarce, ranjive grupe i doprinos socijalnoj koheziji.

Princip 2 / Maksimizirajte bezbednost

- Osvetljavanje mračnih oblasti noću u cilju poboljšanja bezbednosti

Princip 4 / Povećajte uživanje

- Povećanje korišćenje i poboljšanje kvaliteta životne sredine time što je oblast učinjena ekološkim uz ohrabrivanje efikasnog korišćenja zemljišta.

Princip 5 / Obezbedite se od prisvajanja

- Razjašnjavanje pitanja vlasništva u oblasti i stvaranje javnog mesta.

Princip 6/ Obezbedite mogućnosti ljudima da se izraze

- Uključivanje javnosti tokom dizajnerskog procesa u cilju veće lokalne demokratije, svesti i vlasništva.

PROCES I ANALIZE

Ceo proces izbora i razvoja projekta bio je transparentan kao što je opisano u gornjem tekstu. Pre razvoja projekta izvršena je hidrološka i prostorna analiza, analiza zelenila i krenjata u oblasti. Na osnovu rezultata tih analiza razvijeni su scenario A i B. U međuvremenu je sprovedena SWOT analiza sa zajednicom u januaru 2010. godine. Poslednji sastanak zajednice održan je u martu 2010. godine u vezi sa konačnim predlogom dizajna. Učesnici, kao što su vlasnici zemljišta duž reke, predstavnici zajednice itd. su ocenjivali i diskutovali urađene scenarije.

Projekat je predviđao čišćenje, proširenje i ispravljanje rečnog korita, izgradnju zone za prihvatanje poplavnih voda, izgradnju potpornog zida i izgradnju šetališta duž reke.

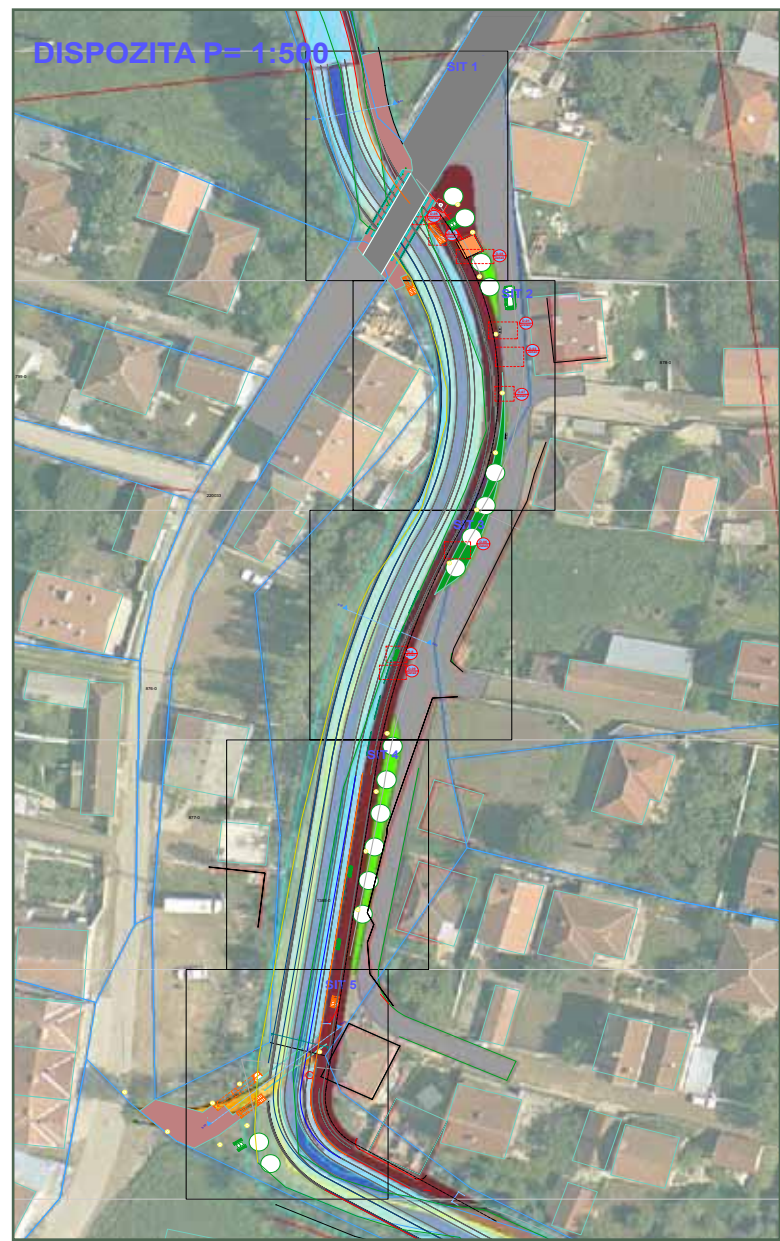
Tokom celog procesa direktor Departmana za urbanizam, šef Službe za planiranje i službenici Katastarske službe su bili uključeni.

KONAČAN DIZAJN I REALIZACIJA

Konačan dizajn je uradila i usvojila Komisija za procenu. Kao rezultat Sporazuma o saradnji između MuSPP i Opštine Uroševac, projekat su zajednički finansirale obe strane.

Tenderski postupak je počeo u avgustu 2010. godine. Nekoliko kompanija je dostavilo ponude i izabran je najpovoljniji ponuđač za realizaciju projekta. Sprovođenje je započeto u oktobru 2010. godine, a završeno krajem novembra 2011. godine. Opština je bila zadužena za nadzor nad radovima, dok je uloga MuSPP bila da prati proces izvršenja radova.

Glavni Projekat

REZULTATI

- Rizik od poplava je smanjen, što je imalo uticaj na stanje imovine i okolnog prostora oko kuća.
- Povezan je javni prostor duž reke za rekreativne i građanske potrebe, sa odgovarajućom uličnom opremom, osvetljenjem i popločavanjem sa materijalom koji je osetljiv na vodu, koji je pristupačan svim stanovnicima i posetiocima.
- Poboljšan ekološki kvalitet rečnog korita, obale i vode u cilju promocije ekološke održivosti, ne samo u oblasti intervencije, već i duž reke na teritoriji cele opštine.
- Poboljšani šabloni kretanjai pešaka i vozila u oblasti projekta.
- Poboljšan pristup ljudi sa posebnim potrebama omogućavanjem lakog pristupa ljudi u invalidskim kolicima, majkama sa kolicima za bebe itd. kroz poboljšanje osvetljenja u oblasti, percepcija bezbednosti je takođe poboljšana za ranjivije socijalne grupe kao što su žene, deca i stariji ljudi.
- Uključivanje lokalne zajednice tokom celog procesa i njihovo aktivno učestvovanje doveli su do posvećenosti građana da upravljaju oblašću i obezbede održivost projektnih rezultata.

Situacija 1 projekta: Pre

Situacija 2 projekta: Pre

Situacija 1 projekta: Posle

Situacija 2 projekta: Posle

PRIZREN - REVITALIZACIJA ULICE "FARKATAREVE - KOVAČI"

IZJAVA O PROBLEMU I CILJ PROJEKTA

Opština Prizren je usvojila Plan konzervacije i razvoja istorijske zone Prizrena (KRIZP) 2009. godine. Kancelarija MuSPP u Prizrenu je zajedno sa opštinom izradila Razvojne smernice istorijske zone i kao rezultat toga došlo je do dogovora da se identifikuje, dizajnira i realizuje kapitalni investicioni projekat (KPI) u okviru istorijske zone. Posle detaljnih konsultacija sa građanima u zoni projekta, ulica Farkatareve/Kovači je odabrana za projektnu oblast.

Zaključci iz zone obuhvaćene anketom ukazali su na mnoge probleme kao što su:

- Neodgovarajuća upotreba ulice i okolne oblasti od strane vozila, uprkos blizine centra istorijske zone. To je imalo negativan uticaj na zonu, tj. nepotrebno visok nivo saobraćaja duž ulice što je ograničavalo kretanje pešaka.
- Haotično parkiranje na ulici i na postojećim trotoarima.
- Rupe i pukotine u uličnom asfaltu.
- Ograničeno ulično osvetljenje koje ne uspeva da obezbedi osećaj sigurnosti.
- Obeležavanje objekata kulturnog nasleđa, nepostojanje odgovarajuće signalizacije.

Cilj KIP je bio da se posveti pažnja ovim pitanjima i da se realizuju ciljevi povezani sa sledećim principima oblikovanja mesta:

Princip 1/ Optimizirajte povezanost

- Integracija trga Šadrvan sa ključnim pravcima.
- Naglašavanje spomenika kulturnog nasleđa unutar projektne oblasti.

Princip 2 / Povećajte bezbednost

- Pобољшanje izgrađenog okruženja, uličnog pejzaža i kvaliteta života putem urbanog dizajna, osvetljenja, uređenje mobilnosti i nekih elemenata ekonomskog razvoja koji bi oblast učinili prometnom tokom celog dana.

Princip 3 / Omogućite čvrstinu

- Pružanje čitavog spektra izbora i stvaranje pogodnog okruženja za razvoj malog biznisa.

Princip 6/ Obezbedite mogućnost ljudima da se izraze

- Uključivanje svih relevantnih učesnika u izbor, razvoj i realizaciju projekta.

PROCES I ANALIZE

Proces izbora ovog projekta inicirala je kancelarija UNHabitata/MuSPP u Prizrenu, a anketa u oblasti je viđena kao najbolji način za identifikaciju pitanja kojima projekat treba da se bavi.

Predlog dizajna projekta je urađen na sekvencijalan način na osnovu zaključaka dobijenih iz ankete, usklađenosti projekta sa KRIZP, kao i inovativnog upravljanja nasleđem koje je pokrenuo tehnički tim koji je osnovala opština. Zaključci iz ankete bili su dragoceni i informisali su tehničku grupu u razvoju projektnog predloga od identifikacije predloga do dizajna. Tehnička grupa je identifikovala i razvila tri opcije, od kojih je jedna izabrana za realizaciju.

KONAČAN DIZAJN I SPROVOĐENJE

Posle izbora konačne opcije, tim je bio odgovoran za uključivanje svih preporuka u dizajn i to se nastavilo

sa nedeljnim sastancima na kojima su diskutovani tehnički detalji.

Pre pristupanja tenderskom postupku dizajn je predstavljen javnosti gde je tim UN-Habitat/MuSPP uravnotežavao i usklađivao sve ideje i preporuke u konačnom dizajnu.

Konačni dizajn je uključivao:

- Popločavanje odabrane oblasti kaldromom, sličnoj onoj na trgu "Šadrvan"
- Naglašavanje kulturnih zgrada
- Izgradnja pešačke zone
- Osvetljavanje iz kocki
- Široka staza od Kamenog mosta
- Reorganizacija otvorenih prostora oko Doma kulture i ispred bioskopa
- Zelenilo

Glavni projekat

REZULTATI

- Osavremenjen ulični pejzaž tako što je oblast namenjena isključivo pešacima, uvođenjem ulične opreme, efektne signalizacije i osvetljenja.
- Uklonjen nekontrolisan/haotičan parking i napravljeno jasno razgraničenje dozvoljenih.
- Poboljšan saobraćaj i tok pešaka putem usporavanja saobraćaja, kao i interakcijom sa glavnim gradskim trgom.
- Poboljšani uslovi za mali biznis/mikro preduzeća u oblasti KIP
- Izgrađen odnos između profesionalaca i zajednice kao rezultat aktivnog učestvovanja javnosti tokom ovog projekta.

Situacija 1 projekta: Pre

Situacija 2 projekta: Pre

Situacija 1 projekta: Posle

Situacija 2 projekta: Posle

MITROVICA - POBOLJŠANJE PRISTUPA ŠKOLI "METO BAJRAKTARI"

IZJAVA O PROBLEMU I CILJ PROJEKTA

Kapitalni investicioni projekti MuSPP u Mitrovici posvetili su posebnu pažnju uličnom prostoru, pokušavajući da očuvaju i ojačaju pozitivne aspekte sadašnje dinamike uličnog života kroz pragmatične infrastrukturne mere podrške.

Pitanje bezbednog i lakog pešačenja do škole i posebno pitanje pristupa školskom dvorištu, bilo je glavni problem koji se ticao 962 učenika osnovne škole Meto Barjaktari. Kao najranjiviji korisnici u okrugu, učenici su bili ozbiljno izloženi opasnosti da postanu žrtve saobraćajnih nesreća i drugih bezbednosnih rizika. Glavna pitanja kojima je trebalo posvetiti pažnju bila su identifikovana kroz učesničku anketu u dotičnoj oblasti i kroz radionicu sa glavnim grupama učesnika, uključujući učenike, roditelje i upravu

škole, HANDIKOS, prodavce, opštinske službenike, policajce i stanovnike iz te oblasti. Ključni problemi odnosili su se na bezbednost saobraćaja/kretanja – u fizičkom i upravljačkom aspektu. Svrha projekta bila je da se smanje saobraćajne nesreće i poboljša bezbednost pešaka i biciklista u projektnoj oblasti. Kao dugoročni rezultat, uslovi pod kojima uče đaci će biti poboljšani, privlačnost naselja poboljšana i održivost uglavnom nemotorizovanog prevoznog sistema u Mitrovici ojačana.

Sveukupan cilj projekta bio je da održi modalnu ravnotežu urbanog kretanja u Mitrovici kroz poboljšanje fizičkih uslova suživota između nemotorizovanog i motorizovanog saobraćaja i sa drugim urbanim funkcijama kao suštinske komponente održivog urbanističkog razvoja.

Ciljevi realizacije projekta su povezani sa sledećim principima i tehnikama oblikovanja prostora:

Princip 5/Obezbedite se od prisvajanja

- Izdignuti površinu raskrsnice tako da one stvaraju ravnu površinu koja je pogodno i bezbedno mesto za šetnju učenika, stanovnika i prolaznika u svim uslovima i sa svim vidovima ograničenih mogućnosti kretanja, uključujući i invalidska kolica.

Princip 3/Povećajte bezbednost

- Poboljšati drugi pristup školi kroz poboljšanje fizičkih uslova putemizgradnje novih stepenica, trotoara na prilaznom putu i postavljanja zelenila u okolini, za prijatnije okruženje za decu i prolaznike.
- Popunjavanje kanala koji okružuje susednu zgradu i sadnja zelenila za bezbednije i atraktivnije okruženje.
- Blokiranje pristupa vozilima u školsko dvorište sa ciljem oslobađanja prostora za učenike u školskoj zelenoj oblasti, kao i smanjivanje opasnih tačaka na trotoaru.

Princip 6/Obezbedite mogućnosti ljudima da se izraze

- Uključivanje dece, roditelja i školske uprave i drugih zainteresovanih grupa kao što su HANDIKOS, prodavci, opštinski službenici, policajci i stanovnici te oblasti u cilju razmene mišljenja i učestvovanja u procesu dizajniranja oblasti.

PROCES I ANALIZE

Projekat je identifikovan u procesu diskusije između MuSPP, Opštine Mitrovica i konsultacija sa učesnicima počevši od jeseni 2008. godine, tokom dvodnevne radionice o kretanju u školi mobilnosti.

Obavljene su obimne pripremne aktivnosti kao što su česte posete terena, analiza studije na osnovu razgovora sa učesnicima u „školskom okrugu“, procena potreba za kapacitetima u opštini i sastanci sa učesnicima. Paralelno sa tim, peticija koju je podnela školska zajednica je potvrdila analizu situacije, što je svojim potpisom podržalo više od 400 potpisnika. Projekat je organizovao i preduzeo aktivnosti kroz proces grupnih tehnika za obezbeđivanje potrebne

posvećenosti ključnih ljudi i resursa koji su potrebni da podrže razvoj i realizaciju projekta.

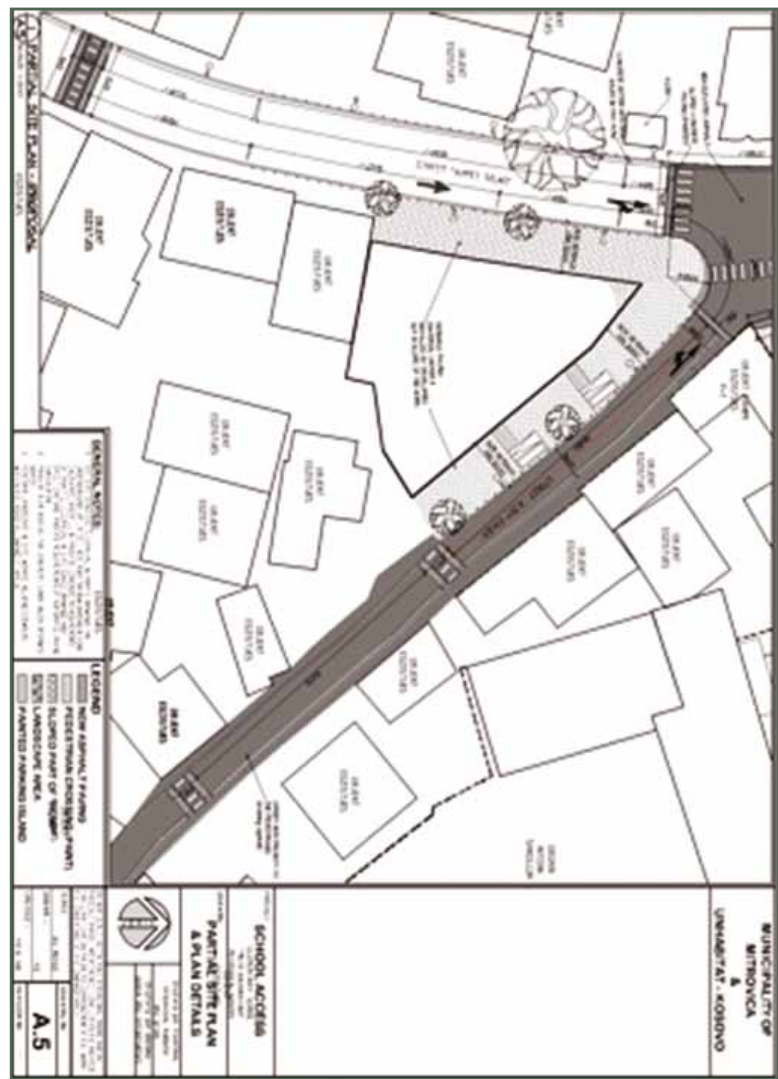
Rad na dizajnu projekta je obavljen tokom niza učesničkih radionica i konsultacija u različitim fazama projekta i uključuje više inovativnih elemenata koji su proizašli iz sugestija zajednice.

KONAČNI DIZAJN I REALIZACIJA

Konačna ideja je razrađena tokom niza učesničkih radionica koje su održane u proleće 2009. godine. Na osnovu originalnih ideja i osetljivih pitanja koja su razmatrana tokom učesničkog procesa, radna grupa je razvila detaljne projekte koji su završeni tokom leta 2009. godine unutar planiranog vremenskog okvira.

Projekat je realizovan do nivoa dizajna projekta uz zahtevan kvalitet rada u okviru važećih standarda, iako uz značajno kašnjenje u izvršenju radova. Projekat je završen u novembru 2010. godine.

Glavni projekat

REZULTATI

- Površina raskrsnice u ulici "Ahmet Selaci" koja vodi do prilaznog puta za osnovnu školu "Meto Bajraktari" je izdignuta.
- Preduzete su dodatne mere za usporavanje saobraćaja (ležeći policajci) i popravka površine puta na tri pravca u dužini od oko 50 metara od raskrsnice.
- Površina drugog pristupnog puta iz ulice Ahmet Seljaci do školskog dvorišta je popravljena.
- Kanal u neposrednoj blizini prilaznog puta je ispunjen zemljom i zasađeno je novo zelenilo.
- Onemogućen je pristup vozilima u školsko dvorište.
- Izgrađeno je autobusko stajalište i parking prostor za prostorije HANDIKOS-a.

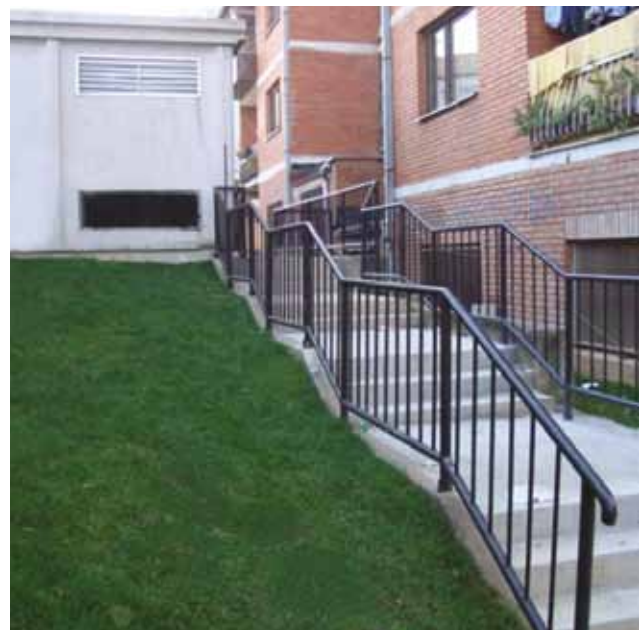
Situacija 1 projekta: Pre

Situacija 2 projekta: Pre

Situacija 1 projekta: Posle

Situacija 2 projekta: Posle

MITROVICA - ZELENI KORIDOR REKE LJUŠTA

IZJAVA O PROBLEMU I CILJ PROJEKTA

Opštinski i urbanistički razvojni planovi (ORP/UPR) Mitrovice su usvojeni 2009. godine, a oni uključuju plan za razvoj „zelenih koridora“ duž reka koje presecaju grad: Ibar, Sitnica i Ljušta. Oblasti duž reka predstavljaju glavne prostore za razonodu, rekreaciju i susrete u gradu. Ovi koridori bi imali više funkcija kao nemotorizovani saobraćajni putevi, objekti za razonodu, utočišta bioraznolikosti i regeneratori urbane atmosfere. Kao što je formulisano u ORP/UPR: „oblasti oko reka predstavljaju glavne oblasti za odmor i rekreaciju u gradu. Mali parkovi i sportski tereni za razonodu biće raspoređeni po celom gradu. Unutrašnja mreža puteva u gradu biće dopunjena u cilju povezivanja nepovezanih oblasti naselja”.

Sveukupni cilj projekta bio je da pruži odlučujući doprinos izgradnji zelenog koridora reke Ljušta poboljšanjem okoline i funkcionalnosti toka reke Ljušta i njenim povezivanjem sa urbanom putnom mrežom.

Cilj projekta je bio da se realizuje ova vizija za reku Ljuštu što bi ljudima pružilo mogućnost da se kreću, sreću, relaksiraju i uživaju u prirodi.

Ciljevi realizacije projekta su povezani sa sledećim principima i tehnikama oblikovanja prostora:

Princip 1/ Optimizirajte povezanost

- Uspostavljanje koherentne veze sa centrom grada za pešake/bicikliste i stvaranje kvalitetnog javnog prostora.
- Obezbeđivanje neometanog pristupa ljudima sa posebnim potrebama.

Princip 5/Obezbedite se od prisvajanja Parimi

- Poboljšanje ravnoteže između pešaka i toka saobraćaja na raskrsnici.

Princip 6/Pružite mogućnosti ljudima da se iskažu

- Stvaranje oblasti za rasonodu i rekreaciju, sa različitim opcijama, npr. sa mini amfiteatrom.
- Uključivanje javnosti u dizajnerski proces.
- U jesen 2009. godine izabrana je projektna lokacija za kapitalni investicioni projekat (KIP).

PROCES I ANALIZE

Projekat je identifikovan u konsultacijama sa opštinom tokom realizacije strategija i akcija planiranih u ORP/ UPR. Opština Mitrovica i MuSPP su se složili da su zeleni koridori važan koncept za strukturalno poboljšanje celog grada, za njegove veze sa seoskim okruženjem i za naselja koja se nalaze u neposrednoj blizini koridora.

Anketa i dizajnerski proces koji su uključivali sve zainteresovane strane razvijeni su i sprovedeni kroz nekoliko projektnih aktivnosti sa učesnicima iz opštine i civilnog društva. Obavljeno je brojanje saobraćaja na raskrsnici Teuta/Seljaci, nekoliko formalnih poseta licu mesta i organizovano više projektnih radionica. Radionica za prikupljanje podataka o lokaciji je održana u februaru 2010. godine i ona je omogućila bolje razumevanje karakteristika projektne lokacije. Percepcije učesnika u vezi bezbednosti, pristupačnosti i estetike su registrovane kroz upitnike koje su popunjavali svi učesnici.

Podaci iz upitnika su obrađeni i u skladu sa njima je određen niz intervencija koje bi trebalo jasno da se pozabave pokrenutim pitanjima u skladu sa ciljevima dobrog planiranja. Urađena je i analiza pristupa i kretanja, gradskih i uličnih otvorenih prostora. Na osnovu rezultata ankete i analize problema pripremljeno je konceptualno rešenje urbanog dizajna. Na osnovu toga su razmatrani i procenjeni scenariji zajedno sa učesnicima krajem aprila 2010. godine, pri čemu je postignut dogovor o daljoj detaljnoj elaboraciji predloga.

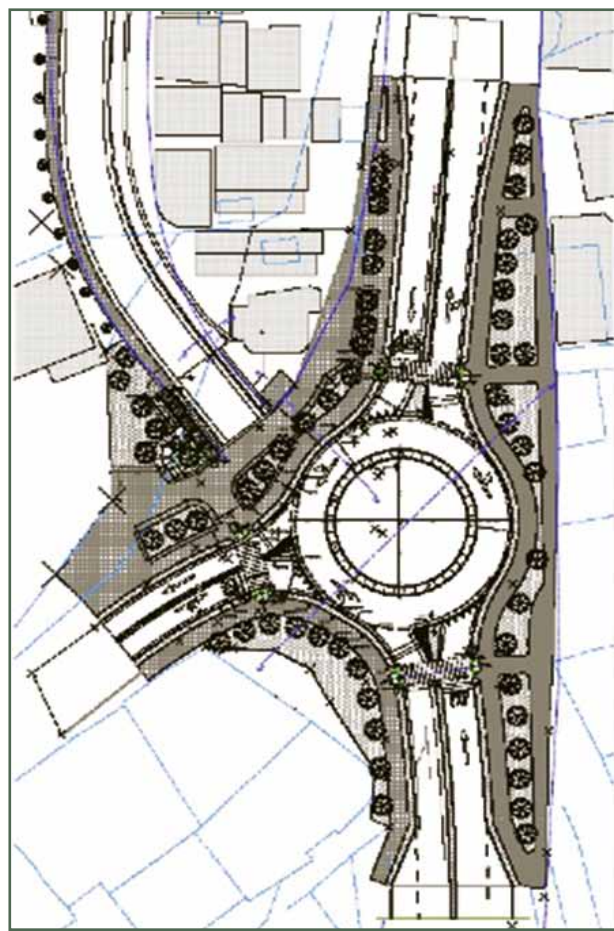
Detaljna analiza situacije i elaboracija rešenja koja treba da budu realizovana tokom ovog projekta bili su rezultat procesa učesničkog planiranja i izgradnje kapaciteta u kojem su učestvovali učesnici iz opštine i civilnog društva. To je uključivalo organizacije žena iz civilnog društva, organizacije starih lica i lica sa poteškoćama u kretanju, učenike srednje tehničke škole saobraćajnog smera u Mitrovici, vlasnike i zakupce nekretnina i prodavnica u blizini projektne oblasti, kao i širu javnost.

KONAČNI DIZAJN I REALIZACIJA

Konsultacije sa građanima o konačnom dizajnu su organizovane u julu 2010. godine. Razmotreni su elaboriran plan projekta i njegove ključne karakteristike da bi se obezbedilo da su vrednosti i zabrinutosti na kojima je zasnovan proces dobro shvaćene i da su uključene u konačni dizajn. Finalizaciju detaljnog dizajna je uradilo opštinsko osoblje uz aktivno angažovanje tima UN-Habitata/MuSPP.

Posle usvajanja od strane Komisije za procenu, Opština Mitrovica i UN-Habitat su potpisali sporazum o sufinansiranju projekta i uslovima podele troškova u januaru 2011. godine.

Glavni Projekat

REZULTATI

- Urbano okruženje reke Ljušta postalo je atraktivno javno mesto, pružajući stanovnicima i prolaznicima raznolike javne prostore koji omogućavaju bolje kretanje i socijalno međusobno dejstvo.
- Zaštita reljefa i poboljšanje kvaliteta duž rečnih obala, uključujući popločavanje, vidike, osvetljenje, zelenilo, povezanost sa okolnim ulicama, odmarališta za pešake, pejzaž, uličnu opremu.
- Izgrađena je kontinuirana staza za pešake i bicikliste, a uspostavljena je i njena veza sa centrom grada i mrežom nemotorizovanog rasporeda po celom gradu.
- Redizajnirana je raskrsnica i poboljšani su trotoari u cilju bezbednijeg i neometanog toka svih vidova saobraćaja, uključujući bicikliste i pešake; smanjene su tačke sukoba između pešaka i vozila, motorizovani saobraćaj je usporen i poboljšani su uslovi za šetnju i neometan pristup.
- Izgrađen je osećaj vlasništva kroz sveobuhvatan učesnički proces tokom dizajniranja prijateljskog i pristupačnog okruženja koje ispunjava potrebe svih stanovnika grada uz aktivno učestvovanje grupa učesnika. To je uključivalo koordinaciju sa organizacijama civilnog društva koje predstavljaju ljude sa posebnim potrebama, učenicima srednje tehničke škole saobraćajnog smera u Mitrovici, vlasnicima i zakupcima nekretnina i prodavnicu u zoni projekta i širom javnošću koja je mobilisana putem posvećene Facebook grupe.

Situacija 1 projekta: Pre

Situacija 2 projekta: Pre

Situacija 1 projekta: Posle

Situacija 2 projekta: Posle

PEĆ - REKONSTRUKCIJA TRGA "SKENDERBEG"

IZJAVA O PROBLEMU I CILJ PROJEKTA

Posle usvajanja urbanističkog plana razvoja (UPR) za Peć 2007. godine, MUSPP/UN-Habitat je zajedno sa opštinom formulisao koncept obnavljanja javnih prostora u centru grada. Prva oblast koja je trebala da bude redizajnirana bila je glavna avenija u centru grada, takozvani „Korzo“, gde je MuSPP pomagao opštini tehničkim savetima. Projektni plan je predvideo realizaciju u dve glavne faze, pri čemu je prva faza završena 2008. godine. Druga faza projekta uključivala je trg Skenderbeg, što je i bio naziv novog kapitalnog investicionog projekta čiji je dizajn završen 2009. godine.

Cilj KIP bio je da demonstrira, kroz pružanje pomoći na radnom mestu, metodologiju

formulisanja, pripreme, dizajniranja i realizacije učesničkog projekta za poboljšanje javnog prostora.

Lokacija projekta se nalazila u centru Peći, na severnoj strani reke Beli Drim. Tokom procesa je postalo jasno da je projekat previše skup da bi se finansirao odjednom. Stoga je oblast podeljena na dva dela.

Cilj KIP bio je da odrazi moto grada (naveden u UPR): 'gde god je to moguće, trgovci treba da ostave mesta za dečija igrališta, na primer male terene za košarku. Automobili ne treba da se nalaze na trgovima.

Ciljevi realizacije projekta su povezani sa sledećim principima i tehnikama oblikovanja prostora:

Princip 7 / Povećajte uživanje

- Izgradnja oblasti za svakoga: mlade, stare, žene, muškarce, ranjive grupe, u cilju unapređivanja društvene povezanosti.
- Poboljšano korišćenje i poboljšan kvalitet zelenila da bi se oblast učinila ekološkom i da bi se obezbedilo efikasno korišćenje zemljišta.
- Vraćanje oblasti pešacima, biciklistima, rolerašima itd., u cilju poboljšanja kvaliteta vazduha i kvaliteta života.

Princip 2 / Povećajte bezbednost

- Smanjivanje oblasti sa žbunjem i mračnih oblasti tokom noći u cilju povećanja bezbednosti.

Princip 3/Omogućite jačinu

- Revitalizacijom javnih oblasti doći će do otvaranja novih biznisa i podsticanja ekonomskog života u oblasti

Princip 6/ Pružite priliku ljudima da se iskažu

- Uključivanje javnosti u toku dizajnerskog procesa u cilju povećanja lokalne demokratije, svesti i vlasništva.

PROCES I ANALIZE

Proces razvoja projekta urađen je na učesnički i sveobuhvatan način. Konsultacioni proces je uključio različite analize koje su uradili učesnici, javne konsultativne sastanke i procene scenarija sa njima.

Održano je više radionica sa različitim učesnicima pri čemu su izvršene analize saobraćaja, mreža, zelenila i pešačkih tokova tokom pripreme projektnog predloga. Posle procene analize, urađena su i uzeta u obzir dva glavna scenarija.

Posle urađene SWOT analize za datu oblast, završna javna rasprava je održana u martu 2010. godine, tokom koje je na diskusiju stavljen konačni predlog dizajna.

Scenariji su procenjeni i razmotreni sa učesnicima, uključujući preduzetnike, banke, poresku upravu, predstavnike ženskih organizacija, Handikos, Rotari kluba itd.

Tokom celog procesa upravna grupa koju su činili zamenik gradonačelnika, direktori urbanizma i javnih radova, šef urbanizma i osoblje iz odeljenja za urbanizam i javne radove, igrala je važnu ulogu kroz njihovo direktno angažovanje, savete i preporuke.

KONAČNI DIZAJN I REALIZACIJA

Dizajn projekta je razvijen na osnovu rezultata gore pomenutih analiza. Tehničke crteže projekta je uradilo opštinsko osoblje uz podršku profesionalaca iz MuSPP, a konačni dizajn je usvojila Komisija za procenu. Kao rezultat zajedničkog sporazuma između UNHabitata/MuSPP i Opštine Peć, projekat je izabran za sufinansiranje od obeju strana.

To je praćeno sporazumom o saradnji između Opštine Peć i UN-Habitata koji je utvrdio uslove raspodele troškova.

Realizacija je započela u oktobru 2010. godine, a završena u maju 2011. godine. Opština je bila zadužena za nadziranje radova, dok je uloga MuSPP bila da prati realizaciju projekta.

Glavni projekat

REZULTATI

- Javni prostor je poboljšana sa više i bolje održavanog zelenila pri čemu je stvoreno prijatno okruženje.
- Ulice su pretvorene u pešačku zonu koja snažno podržava meke vidove prevoza kao što su pešačenje, biciklizam i javni prevoz.
- Politika zabrane motornog saobraćaja u centru grada je snažno promovisana, dok je ograničen pristup dozvoljen stanovnicima postavljanjem pokretnih stubića.
- Oblas koriste različite starosne grupe i ona obezbeđuje mogućnosti za razonodu, kao što su dečija igrališta, ulični šah i odmarališta za mlade i starije.
- U zoni KIP su otvoreni i rade novi poslovni objekti.

Situacija 1 projekta: Pre

Situacija 2 projekta: Pre

Situacija 1 projekta: Posle

Situacija 2 projekta: Posle

ELEZ HAN - REKONSTRUKCIJA CENTRA GRADA

IZJAVA O PROBLEMU I CILJU PROJEKTA

Opština Elez Han je uradila ORP i UPR uz podršku tima MuSPP. Tokom tog procesa nedostatak javnih mesta u urbanoj oblasti naveden je kao jedan od prioriteta. Kao rezultat kasnijih diskusija dogovoreno je da KIP treba da bude tako planiran da uzme u obzir ovo pitanje. Ideja je dalje razređena pa je opština napravila KIP uz podršku tima MuSPP. Predloženi KIP za poboljšanje javnih mesta u Elez Hanu odnosi se na ciljeve UPR formulisanih na sledeći način: „Stvaranje uslova za socijalne, kulturne i sportske aktivnosti, otvaranje i regulisanje pešačkih

i biciklističkih staza, poboljšanje, stvaranje i zaštita zelenih prostora (bioraznolikost) i urbanog pejzaža“.

Cilj projekta bio je da se poboljša srž centra grada i da se stvori javni prostor poboljšanjem okruženja, pejzaža i izgleda ulica, kretanja, ulične opreme i osvetljenja. On je takođe imao za cilj poboljšanje bezbednosti pešaka.

Ciljevi realizacije projekta su povezani sa sledećim principima i tehnikama “Smernica za oblikovanje prostora”:

Princip 3 / Omogućite jačinu

- Obezbeđivanje mogućnosti za dodatne kafeterije/ prodavnice koje gledaju na poboljšane javne prostore i privlače putnike u tranzitu koji putuju putem Priština-Skoplje kroz centar grada.

Princip 7/ Povećajte uživanje

- Obezbeđivanje mogućnosti za okupljanje zajednice i rekreaciju stvaranjem javnog prostora u centru grada.
- Poboljšanje vizuelnog kvaliteta centra grada poboljšanjem javnog domena i sadnjom uličnog drveća.

Princip 2 / Povećajte bezbednost

- Premeštanje mesta za parkiranje na bolju lokaciju.

Princip 1 / Optimizujte povezanost

- Poboljšanje povezanosti u centru grada (trg) i predloženom parku.
- Poboljšanje pešačkih tokova ka centru, osnovnoj i srednjoj školi.
- Izgradnja kapaciteta u opštini u pogledu razvoja i upravljanja projektima

PROCES I ANALIZE

Oblast za realizaciju projekta i ideja za dizajn proizašli su iz učešća građana i identifikovani su kroz radionice koje su organizovali MuSPP i opština. Projektna oblast se nalazi u centru grada, u blizini glavne raskrsnice. Raskrsnica na glavnoj ulici je u stvari geografski centar grada. Sam centar je centralna tačka iz koje vode mali putevi, ulice i staze prema srednjoj školi, osnovnoj školi i udaljenijim naseljima na severu, zgradi opštine i fabrici cementa na jugu, železničkoj stanici na zapadu i putu Priština – Skoplje na istoku.

Da bi se obezbedio učesnički i transparentan proces identifikacije svrhe projekta, njegove oblasti i karakteristike dizajna, Opština Elez Han je sa timom MuSPP organizovala radionice koje su okupile različite učesnike, uključujući građane, školsku zajednicu, nastavnike, opštinske službenike, vlasnike prodavnica i restorana. Rezultati ovih zajedničkih okupljanja su prikazani u gornjem tekstu. Učesnici su takođe upoznati sa zahtevima zoniranja i urbanističkog dizajna koje je projekat morao da ispuni. Radionice su služile kao skupovi za razmenu ideja, razmenu informacija i izgradnju kapaciteta

KONAČAN DIZAJN I REALIZACIJA

Opštinski tim i tim MuSPP su procenili dizajne četiri grupe koji su urađeni tokom gore pomenutih radionica, izradili početni urbanistički dizajn i procenu troškova. Zaključak je bio da je oblast previše velika, pa će zbog ograničenih opštinskih sredstava koja mogu da budu izdvojena za sufinansiranje ovog projekta, biti potrebno da se oblast podeli u delove da bi se projekat realizovao u fazama.

Dizajn projekta je pokrio tri odabrane oblasti. Konačni dizajn je razvila i usvojila Komisija za procenu sprovođenja kroz sufinansiranje od strane Opštine Elez Han i UN-Habitata/ MuSPP.

Posle toga je usledio sporazum o saradnji između Opštine Elez Han i UN-Habitata/MuSPP koji je naveo uslove raspodele troškova.

Glavni projekat

REZULTATI

- Stvoreno je ekološki održivo i kvalitetno okruženje za građane. Uvođenjem vegetacije (trava) i drveća u javni prostor, centar grada je pretvoren u zeleni centar koji obezbeđuje zelene veze sa ostalim funkcijama i oblastima.
- Kroz ponovnodizajniranje oblasti, ona se sada koristi za neformalna i formalna okupljanja, kao mesto za odmor/susrete, kao i za pasivne/aktivne rekreativne aktivnosti.
- Sveobuhvatni i učesnički pristup razvoju i realizaciji projekta obezbedio je održivu intervenciju koja služi stvarnim potrebama lokalnih stanovnika i korisnika, ali je takođe

pozitivno uticao na izgradnju kapaciteta opštinskog osoblja i civilnog društva.

- Oblast sada pruža više mogućnosti postojećim i novim malim preduzetnicima. Centar se sada doživljava kao fokus grada, koji privlači ljude da dođu u Elez Han i konačno donosi ekonomsku korist.
- Oblast je poboljšala pristup ljudima sa posebnim potrebama obezbeđujući lak pristup invalidskim kolicima, kolicima za bebe, kao i mesta za sedenje, razgovor i druženje.
- Poboljšanjem pristupa i osvetljavanjem oblasti, doživljavanje bezbednosti je takođe poboljšano kod različitih društvenih grupa kao što su žene, deca i stara lica.

Situacija 1 projekta: Pre

Situacija 2 projekta: Pre

Situacija 1 projekta: Posle

Situacija 2 projekta: Posle

POGLAVLJE 4: ZAKLJUČAK

Imajući u vidu broj promenljivih unutar urbanog okruženja i njegovu nasleđenu složenost, ne može se tvrditi da će primena ovih principa i njihovih tehnika garantovati dobar dizajn. Oni će ipak smanjiti na najmanju meru šanse za formulisanje lošeg dizajna, pomoći da se utvrdi agenda za dizajn koji će pružiti ljudima na Kosovu najbolju moguću priliku da uživaju u okruženju, kao pojedinci i pripadnici zajednice.

Naredna pitanja imaju za cilj formiranje agende za diskusiju i obezbede spisak za sve one koji su uključeni u proces odlučivanja da bi razmotrili kako treba da primene principe oblikovanja mesta. Ti principi će navoditi kreatora mesta da izabere određene tehnike i napravi izbor između dva konkurentna cilja.

Da li dobro razumete mesto? Kakve su njegove fizičke karakteristike kao što su veličina, nagib, korišćenje i stanje zgrada, tip i kvalitet pejzaža? Kakve planove imaju druge agencije u vezi te lokacije, a kojih ste trebali da budete svesni? Razumevanje tih planova može da vam pomogne da pronađete sinergije sa planom u nastajanju.

Da li razumete očekivanja, zabrinutosti i vrednosti ljudi koji koriste lokaciju i žive u okolnoj oblasti? Kakve mehanizme ste uspostavili da biste procenili doprinose zajednica i uključili ih u dizajnerski proces. Razumevanje pitanja sa kojima se suočavaju ljudi a na koje će intervencija uticati je kritičan deo obezbeđivanja da intervencija predstavlja poboljšanje kvaliteta njihovih života.

Kako ćete utvrditi agendu dizajna? Polazeći od toga, kako ćete potvrditi sa učesnicima da oni podrže tu agendu i da ona predstavlja njihove vrednosti, nade i zabrinutosti? Stvaranje vizije kojoj svako može da veruje i posmatranje sopstvenog doprinosa su ključne komponente za otključavanje resursa zajednice i to može da obezbedi koristan alat koji može da se iskoristi za testiranje nastajućih koncepata.

Kako ćete uključiti ključne učesnike u razvoj dizajnerskih rešenja? Kakve mehanizme ste uspostavili da obezbedite da ljudi sa iskustvom i poznavanjem lokalne političke situacije mogu da učestvuju u izboru i razvoju projektnih rešenja? Ti ljudi će biti od kritične važnosti da plan bude realizovan.

Kako ćete testirati nastajuće dizajnersko rešenje i obezbediti da ono odgovara agendi dizajna?

Kakve mehanizme ste uspostavili da biste obezbedili da vi i vaši učesnici možete da se držite agende dizajna i da ne dozvolite da nameću njihove prioritete. To je od suštinske važnosti za poštovanje doprinosa koji su dali drugi učesnici i obezbeđivanje da plan zaista predstavlja poboljšanje kvaliteta života ljudi.

Kako ćete obezbediti da svi učesnici budu u stanju da prepoznaju konačan dizajn i vide da je njihov doprinos uzet u obzir? To zahteva da proces bude dokumentovan, da svačiji doprinos bude uključen i da dizajn objašnjava, ne samo koje intervencije želi da učini, već i zašto i kako će učesnici i šira zajednica imati koristi od toga.

Kako ćete obezbediti da svaki zadatak koji mora da se obavi ima nekog ko je odgovoran za njega, da taj neko zna šta je to i da postoji posvećenost sa njegove strane ili od strane nadzornika, da ispuni svoje obaveze? Od suštinske je važnosti da se obezbedi da ne postoje slabe karike u lancu i da svi potrebni učesnici znaju šta moraju da rade i kada. Veštine koje su potrebne da se to uradi ne mogu se uvek pronaći kod dizajnera, ali dizajner mora da teži da obezbedi da je plan za realizaciju urađen u saradnji između lidera projekta, koji ga razume, i dizajnera.

UN HABITAT

UNITED NATIONS HUMAN SETTLEMENTS PROGRAMME

Zgrada Ministarstva „Rilindja“, 10 sprat, 10000 Priština, Kosovo

Tel: +381 38 200 32611; Fax: +381 38 224 122

office@unhabitat-kosovo.org; www.unhabitat-kosovo.org; www.unhabitat.org